БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ
КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ
ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1958
ДЕКАБРЬ
28
ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 256 (4226)

Өртэ 20 коп.

Аныяктар боттарының өөредилгезин күш-ажыл-биле, үлетпүрнү болгаш көдээ ажыл-агыйны чаартып тургузар дээш демисел-биле, улустуң культуразы болгаш чырыдыышкыны дээш демисел-биле холбаштырары эргежок чугула деп, Совет күрүнениң улуг үндезилекчизи В. И. Ленин өөреткен.

Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар дугайында болгаш ССРЭ-де улус өөредилгезиниң системазын улам ыңай сайзырадыр дугайында

ХООЙЛУ

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң Дээди Совединиң демдеглээри болза, школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар дугайында болгаш чуртта улус өөредилгезиниң системазын улам ыңай сайзырадыр дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединге чугаалажып көөрү-биле Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң киирип келгени айтырыг коммунистиг тургузуушкуннуң сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирлээринге онза чугула ужур-дузалыг боор турар.

СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ажылдап кылганы улус өөредилгезиниң системазын улам ыңай сайзырадырының программазын ажылчы чоннар чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүг деп көрген болгаш деткээн деп чүвени ол айтырыгны бүгү улустуң чугаалажып көрүүшкүнү көргүскен.

Коммунистиг партияны долгандыр сырый каттышкан совет улус үлетпүрнү болгаш көдээ ажыл-агыйны, эртемни болгаш культураны хөгжүдеринге, ажылчы чоннарның материалдыг чаагай байдалын көдүреринге төөгүлүг чаа тиилелгелерни чедип алган, бодунуң хөгжүлдезиниң чаа, эң чугула үе-чадазынче — коммунистиг ниитилелдиң делгеренгей тургузуушкунунуң үе-чадазынче кирер арганы бистиң чуртувуска берип турар шак ындыг кайгамчык улуг чаартылгаларны боттандырган.

ССРЭ-де ёзулуг-ла культура революциязы боттандырттынган. Совет школа анаа шиитпирлиг рольду ойнаан, бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувустуң улустарының культуразын көдүреринге дузалаан. Ленинчи национал политиканы чайгылыш чокка боттандырганының түңнелинде совет чуртта бүгү улустар төрээн дылынга өөренир школалыг чырыдыышкынче болгаш культураже калбак орук бүгүдеге ажыттынган, бүгү-ниитиниң чеди чыл өөредилгези боттанган, ортумак профессионал-техниктиг болгаш дээди өөредилге калбаа-биле хөгжээн, эртем, литература, уран-чүүл кестүп көрбээн темпилер-биле хөгжүп турар.

Эрги ниитилелдиң кол-ла бужар бак чоруктарының бирээзи болза күш-ажылы-биле угаан ажылының аразында удурланышкак ылгал болуп турган. Чүс-чүс чылдарда культура болза миллион-миллион бөдүүн кижилерге ыскарыглыг кежик болуп турган. Эрги ниитилел болза, чогум шыны-биле алырга школаны ажылчы чоннарның калбак массаларынга кирип шыдаттынмас кылдыр тургускан турган.

ССРЭ-де коммунистиг тургузуушкуннуң бүгү практиказы-биле, а ол ышкаш социалистиг өске чурттарның хөгжүлдезиниң дуржулгазы-биле бадыткаттынган марксисчи-ленинчи өөредиг болза, бир талазында, үлүг-хуузу — чагыртырыышкын болгаш аар-берге күш-ажылы болуп турар кижилерниң бора-бүдүн дөңгүмек массазының, база өске талазында — эң-не алыс бүдүжүнден тура угаазылай болаар, эргелеп башкарар, эртемни, техниканы, литератураны болгаш уран-чүүлдү хөгжүдер хүлээлгелиг дээр каш борбак кижилерниң мөңге шагда туруп турары чайлаш чок дээр дугайында буржуаз тоолду ыйбаландыр чаза шапкан.

Күш болгаш угаан ажылының аразында боттуг ылгалдар чоорту уштаттынып база угаан болгаш күш-ажылының сырый каттыжыышкыны быжыгып турар социалистиг ниитилелде эң калбак ажылчы массаларның чүгле бүдүрүлгечи эвес, харын база угаан-бодал ажыл-чорудулгазының бүгү талаларының хөгжүлдези кайгамчык улуг черге-биле дүргедеп, кижиниң бодунуң бүгү талалыг хөгжүлдезинге кызыгааржок делгем ажыттынып турар. Социализм үезинде делегей культуразының бүгү чедиишкиннери чоннуң кежии болуп турар.

Коммунистиг тургузуушкуннуң калбарганының, бүдүрүкчү күштерниң улам ыңай өскениниң база ниитилел байлааның көвүдээниниң хире чергези-биле ажыл хүнү улам-на кызырылдыр болгаш ажылчы чоннарда хостуг үе көвүдээр апаар, ол үени олар билиглерин калбартырынга болгаш угаан-бодал хереглелдерин хандырарынга ажыглаар апаар.

Бүдүрүлгениң механизастаашкынының, автоматчыдылгазының болгаш химияжыдылгазының дүргедээн хөгжүлдези, электрониканы, сан бодаар херекселдерни калбаа-биле ажыглаары, электрижидилгени бүгү хемчег-биле хөгжүдери болгаш эртемниң база техниканың өске-даа чедиишкиннери күш-ажылдың характер шинчизин үндезини-биле өскертип турар. Ажылчыннарның болгаш колхозчуларның күш-ажылы бодунуң алыс шынары-биле инженерлерниң, техниктерниң, агрономнарның болгаш өске-даа тускай эртемниглерниң күш-ажылынга улам-на чоокшулап турар. Социалистиг бүдүрүлгениң ажылдакчыларындан ам болбаазын станоктар-биле, эң нарын хемчээкчи, хынакчы херекселдер болгаш аппараттар-биле ажылдап билири, техниктиг нарын саналга-таарыштырылгаларны болгаш телевидел шыйыгларны билири негеттинип турар. Совет Эвилелиниң техниктиг-экономиктиг хөгжүлдезиниң перспективалары бистиң ниитилеливистиң бүгү ажыл-ишчилеринге улам-на бедик негелделерни салып турар. Янзы-бүрү талалыг эртем-билиг оларга эң чугула хереглел боор бар чыдар.

Коммунистиг ниитилелге бүдүрүлгениң автоматчыдылгазы-биле холбаштыр күш-ажылы база чиле бээр деп бадыткаашкын болза эң ханы чазыг болур. Кайгамчык улуг техниктиг депшилге күш-ажылын хемчээп четпес чиигедир, кижини харыксырадып турар хөй-хөй профессияларны чиде берип турар болгаш моон соңгаар-даа чидер апаар. Ынчалмыже күш-ажылы артып калыр. Организмни быжыдып, ооң амыдыралчы ажыл-чорудулгаларын бедидип турар чогаадыкчы болгаш өөрүшкүлүг күш-ажылы чокка кижиниң бүгү талалыг хөгжүлдезиниң дугайын бодаан-даа херек чок.

Аныяктар боттарының өөредилгезин күш-ажыл-биле, үлетпүрнү болгаш көдээ ажыл-агыйны чаартып тургузар дээш демисел-биле, улустуң культуразы болгаш чырыдыышкыны дээш демисел-биле холбаштырары эргежок чугула деп, Совет күрүнениң улуг үндезилекчизи В. И. Ленин өөреткен.

Ниитилелдиң коммунистиг чаартылгазы чаа кижини кижизидери-биле чарылбас холбаалыг, кижиге ол угаан-бодал байлаа, моральдыг арыг-силиг чорук болгаш күш-дамыр сайзыралы таарыжып дүүшкен болур ужурлуг.

Социалистиг күрүне бодунуң школазын ол школа улуска бараан болур, ажылчы чоннарга эртем-билигни бээр, улустуң бүгү талантыларының хөгжүүрүнге дузалаар кылдыр шак ынчаар тургузуп турар. Совет школа өзүп орар салгакчыларны эң-не депшилгелиг идеяларның, коммунизм идеяларының ёзузунга кижизидип, өртемчейни ылаптыг-ла эртемге үндезилеп билип алырының үндезини—өртемчейни материалистиг ёзу-биле шинчилеп көөр кылдыр аныяктарны чепсеглеп турар.

Совет ниитилелде бодунуң бүгү билиглерин болгаш күштерин, аргаларын болгаш салым-чаяннарын коммунизм тургузуушкунунга берип турар кайгамчыктыг аныяк салгакчылар кижизиттинген. Совет аныяктарның моральдыг бедик шынарлары баштайгы беш чылдар үезинде социализм тургузуушкунунуң күш-ажыл фронтуларынга, Ада-чурттуң Улуг дайынынга, кур болгаш куруккан черлерни шиңгээдип алыр талазы-биле маадырлыг херектерге, улуг-улуг электростанцияларны, шахталарны, домна-суугуларны тургузуп дериинге, бистиң чуртувустуң чөөн болгаш соңгу чүктеринде чаа үлетпүр төптерин тургузарынга болгаш бо хүннерниң өске-даа күш-ажылчы хөй-хөй шылгараалдарынга илереп көзүлген.

Совет улустуң улуг тиилелгелерин боттандырарынга чугула рольду. совет дээди школа болгаш тускай ортумак өөредилге черлери ойнаан. Амгы үеде улус ажыл-агыйында дээди болгаш тускай ортумак билиглиг чеди чартык миллион хире тускай эртемниглер ажылдап турар. Тускай эртемниг хөй санныг кадрларны белеткеп тургусканы болза Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң эң улуг чедиишкиннериниң бирээзи боор турар.

Совет Эвилели эртем болгаш техника хөгжүлдезиниң талазы-биле делегейде бирги черлерниң бирээзинче депшип үнген, тускай эртемниглерни белеткээриниң темпилериниң болгаш шынарының талазы-биле эң-не сайзырангай капиталистиг чурттарны ашкан. Совет тускай эртемниглер үлетпүрде, тудугда, транспортта, совхозтарда болгаш колхозтарда, ажыл-агыйның болгаш культураның бүгү талаларында боттарының чүткүлдүг күш-ажылы-биле коммунистиг тургузуушкуннуң сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирлеп турарлар.

Келир чеди чыл болза Совет Эвилелиниң хөгжүлдезинге социалистиг культураның улам ыңай көдүрлүүшкүнү-биле, совет ниитилелдиң угаан-бодал байлааның өзүлдези-биле, коммунизмниң идепкейлиг тургузукчулары—ажылчы чоннарның медерел деңнелиниң бедиишкини-биле тодаргайлаттынар. Ынчангаш ажылчы чоннарның, ылангыя өзүп орар салгакчыларның коммунистиг кижизидилгезиниң айтырыглары амгы байдалдарда онза чугула ужур-дузалыг боор, күрүне болгаш хөй-ниити организацияларының төп кол айтыры болуп турар.

Совет школаның хөгжүлдезинде, улус ажыл-агыйының болгаш культураның бүгү адырларынга тускай эртемниг кадрларны белеткээринде шылгарангай чедиишкиннер турзажок, бистиң ниити билиг, тускай ортумак болгаш дээди школаларывыс коммунистиг тургузуушкуннуң негелделеринден хожудап, улуг четпестерлиг болуп турарлар. Ол четпестерниң кол-колу болза өөредилгениң амыдыралдан дыка хоорук болуп, школа доозуп турарларның практиктиг ажыл-чорудулгага кошкак белеткеттинген боор турары болур. Коммунистиг тургузуушкуннуң амгы үе-чадазында улус өөредилгезиниң системазының ол четпес чүүлүнге черле эптежип шыдажыр арга чок апарган.

Совет ортумак, профессионал-техниктиг болгаш дээди школалар совет улустуң бүгү-ле тургузукчу ажыл-чорудулгазынга улам идепкейлиг рольду ойназын дээш, улус өөредилгезиниң системазынга эде тургузуушкунну чорудары эргежок чугула.

Совет ортумак школа эртемнерниң үндезиннерин эки билир, ооң-биле кады үргүлчүнүң күш-ажылынга арга-мергежилдиг, эртем-билиглиг кижилерни белеткээр, ниитилелге ажыктыг болурунуң, ниитилелге эргежок чугула материалдыг үнелиг чүүлдерни бүдүреринге идепкейлиг киржириниң чүткүлүнге аныяктарны кижизидер хүлээлгелиг. Ортумак өөредилгениң хемчээлдерин хамыктың мурнунда улус ажыл-агыйында ажылдап турар аныяктар өөренир школаларның четкизин калбаа-биле хөгжүдүп тургаш, дыка улгаттырган турар ужурлуг. Ол сорулганы шиитпирлээр чорук ажылчы чоннарның культура-техниктиг деңнелин улам ыңай бедидериниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң болгаш коммунизмниң чедиишкинниг тургузарының чугула негелдези болу бээр.

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга болур улам ыңайгы техниктиг депшилге ажылчыннарның кол массазының мергежилдиг болурунга негелделерни улам-на бедидер. Ажылчыннарның чамдызының четпес профессионал-техниктиг деңнели бүдүрүлгениң өзүлдезин ам безин чамдык таварылгаларда саададып турар апарган. Ынчангаш аныяктарның профессионал-техниктиг өөредилгезин хөгжүдер болгаш ажылчын кадрларны белеткээриниң шынарын экижидер чорук онза чугула ужур-дузалыг болуп турар.

Коммунистиг тургузуушкуннуң чаа сорулгалары дээди болгаш тускай ортумак өөредилгени организастап тургузарында-даа бар боор турар четпестерни чайладырын негеп турар.

Совет дээди школа эртемниң болгаш техниканың чогуур талаларын ханызы-биле билир, бүгү таланың эртем-билиглиг кижилерни белеткээр хүлээлгелиг. Үлетпүрге, көдээ ажыл-агыйга болгаш тудугга тускай эртемниглерни белеткээриниң шынарын улам ыңай бедидеринче онза кичээнгей салдынган турар ужурлуг. Эртемниң болгаш техниканың эң чаа чедиишкиннеринге үндезилеттинген амгы үеги бүдүрүлге дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлерин доозуп турарлардан теоретиктиг белеткелдиң бедик деңнелин болгаш практиканы эки билирин негеп турар.

Чаа байдалдарда дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлеринге тускай эртемниглерни заочный болгаш кежээки өөредилгениң аргазы-биле белеткээри онза ужур-дузалыг боор турар. Дээди болгаш тускай ортумак өөредилгениң заочный болгаш кежээ өөренир системазы болза кижилер ниитилелге ажыктыг күш-ажылды кылып тура, ажылдан хостуг үеде күзээнде дээди азы тускай ортумак эртемни чедип алыр азы боттарының мергежилин бедидер аргалыг кылдыр, шак ынчаар тургустунар ужурлуг.

Дээди школаның болгаш тускай ортумак өөредилге черлериниң студентилеринге өртемчейни марксисчи-ленинчи ёзу-биле көөр кылдыр сиңниктирер, оларның коммунистиг медерелин болгаш идепкейин бедидер, аныяк тускай эртемниглерни коллективизмниң болгаш күш-ажылга ынакшылдың, ниитилелге хүлээлгени медереп билириниң, социалистиг интернационализмниң болгаш патриотизмниң, коммунистиг моральдың бедик чаагай принциптерин сагыырының ёзузунга кижизидер талазы-биле ажылын шиитпирлиг экижидери эргежок чугула.

Фабрикада азы колхозта, үлетпүр бүдүрүлгеде, совхозта, септелге-техниктиг станцияда азы албан черинде кандыг-даа күш-ажыл, ниитилелге ак-сеткилдиг, ажыктыг күш-ажыл болза, социалистиг ниитилелде чурттап, ооң кежиин сегиирип чоруур кижи бүрүзүнүң ыдыктыг хүлээлгези болур.

Кижи бүрүзү, коммунистиг ниитилелге чурттавышаан, ол ниитилелди тургузарынга болгаш улам ыңай хөгжүдеринге немере-салыгны бодунуң күш-ажылы-биле киирер ужурлуг.

Коммунистиг ниитилелдиң тургузуушкунунуң чорудулгазында бүдүрүкчү күштерниң депшилгелиг хөгжүлдези, социалистиг ниитилел харылзааларының сайзырангайжыдылгазы, совет демократияның улам ыңай хөгжүлдези болза, аныяктарның коммунистиг кижизидилгезиниң болгаш өөредилгезиниң талазы-биле школаның мурнунда туруп турар чаа сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээрде таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар.

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

«Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар дугайында болгаш чуртта улус өөредилгезиниң системазын улам ыңай сайзырадыр дугайында» Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бүгү улус чугаалажып көрүп турда бүгү-ниити деткимчени алган тезистерин чүүлдүг деп көөр.

Өөредилгениң баштайгы чылдарындан эгелээш-ле уруглар оларны ооң соонда ниитилелге ажыктыг күш-ажылга киржир ужурлуг деп чүвеге белеткээри эргежок чугула деп санаар. 15—16 харлыындан эгелээш бүгү аныяктар боттарының шыдаары ниитилелге ажыктыг күш-ажылга киржи бээр ужурлуг, оларның оон соңгаарты бүгү өөредилгезин улус ажыл-агыйында бүдүрүкчүлүг күш-ажыл-биле харылзаштырары эргежок чугула.

I БӨЛҮК.

Ортумак школа дугайы

1 чүүл. Совет школаның кол сорулгазы болза өөреникчилерни амыдыралга, ниитиге ажыктыг күш-ажылга белеткээри, ниити болгаш политехниктиг өөредилгениң деңнелин улам ыңай бедидери, эртемнерниң үндезинин эки билир эртем-билиглиг кижилерни белеткээри, аныяктарны социалистиг ниитилелдиң принциптерин ханызы-биле хүндүлээриниң ёзузунга, коммунизм идеяларының ёзузунга кижизидери болур.

Ортумак школада өөредилгениң болгаш кижизидилгениң кол барымдаалаар чүүлү болза өөредилгени күш-ажыл-биле, коммунистиг тургузуушкуннуң практиказы-биле сырый харылзаштырары болур ужурлуг.

2 чүүл. ССРЭ-ге бүгү-ниитиниң ыяавыла чеди чыл өөредилгезиниң орнунга бүгү-ниитиниң ыяавыла сес чылдыг өөредилгезин боттандырып чорудар. Сес чыл школазы ниити билигниң күш-ажылчы политехниктиг долу эвес ортумак школазы болур, ол болза ниити болгаш политехниктиг билиглерниң үндезиннерин өөреникчилерге бээр, оларны күш-ажылга ынакшылдыг болгаш ниитиге ажыктыг ажыл-чорудулгага белен кылдыр кижизидер, уругларның аажы-чаң, күш-дамыр болгаш эстетиктиг кижизидилгезин боттандырар.

Сес чыл школазынга өөредилге-кижизидилге ажылы болза эртемниң үндезиннерин өөренириңге, политехниктиг өөредилгеге болгаш күш-ажылчы кижизидилгеге, школачыларны ниитиге ажыктыг күш-ажылдың оларның назы-харынга таарышкан хевирлеринче хандыдарынга дүүштүр тургустунган турар ужурлуг.

3 чүүл. 15—16 харлыындан эгелээш аныяктарның долу ортумак эртемниг болурун, ол назы-харның бүгү аныяктары ниитиге ажыктыг күш-ажылга кирген турзун дээш өөредилгени бүдүрүлгечи күш-ажыл-биле холбаштырарынга үндезилээш боттандырарын доктаадыр.

4 чүүл. Долу ортумак эртемни бээр өөредилге черлериниң дараазында кол-кол хевирлерин доктаадыр:

а) ажылчын болгаш көдээ аныяктарның школалары — ниити билигниң кежээки (ээлчеглиг) ортумак школалары, оларга сес чыл школазын дооскан болгаш улус ажыл-агыйының адырларының бирээзинде ажылдап турар кижилер ортумак эртемни алыр болгаш профессионалдыг мергежилин бедидер. Ол школаларга өөрениириниң хуусаазын үш чылга доктаадыр.

Ниити билигниң кежээки (ээлчеглиг) ортумак школаларының өөреникчилеринге эргежок чугула байдалдарны тургузар сорулга-биле бүдүрүлгеге ажылдавышаан чедиишкинниг өөренип турарларга кызырган ажыл хүнүн азы кызырган ажыл неделин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели тургузар;

б) ниити билигниң бүдүрүлге өөредилгелиг күш-ажылчы политехниктиг ортумак школалары, оларга сес чыл школазын дооскан кижилер 3 чылдың дургузунда ортумак эртемни болгаш улус ажыл-агыйының азы культураның адырларының бирээзинге ажылдаары-биле профессионалдыг белеткелди алырлар.

Бүдүрүлге өөредилгезинге теорияның болгаш практиканың дүүштүрүлгезин база өөредилгениң болгаш күш-ажылдың үелериниң ээлчештирилгезин өөреникчилерни тускай белеткеп турарының угланыышкынынга болгаш тус черниң онзагай байдалынга хамаарыштыр доктаадыр. Көдээ школаларга өөредилге чылын көдээ ажыл-агый ажылдарының сезоннуг байдалын барымдаалап тургусса чогуур.

(Уланчызы 2-ги арында).

Кыдаттың Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Даргазы эш МАО ЦЗЭ-ДУНГА

Эргим эш Мао Цзэ-дун!

Кыдаттың Коммунистиг партиязының болгаш кыдат улустуң шылгаттынган удуртукчузу, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң шылгарангай ажылдакчызы Силерге силерниң алдан беш хар харлаан хүнүнерде бистиң партиявыстың болгаш бүгү совет улустуң өмүнээзинден Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди чүректиң ханызындан байыр чедирип турар.

Социалистиг революцияның тиилелгези дээш, Кыдатты күчүлүг социалистиг күрүне болдурар дээш кыдат улустуң болгаш ооң дайынчы авангардызы—Коммунистиг партияның маадырлыг демиселин удуртур талазы-биле Силерниң могаг чок болгаш хөй дапкыр ажыл чорудулгаңар болза, бодунуң улузунга, коммунизмниң хереэнге кызыгаар чок бараан болурунуң кайгамчыктыг үлегери болуп турар. Марксизм-ленинизмниң болгаш пролетаржы интернационализмниң улуг идеяларынга, мөңге болгаш бузулбас совет-кыдат найыралдың эрге-ажыктарынга силерниң бердинген чоруңар совет кижилерниң ханы хүндүткелин Силерге сиңниктирген.

Акы-дуңма кыдат улустуң социализм тургузуушкунунда улуг чедиишкиннери бүгү делегейниң улуг күрүнези—Кыдат Улус Республиканың делегейде ат-алдарының өскени бистиң партиявысты, бүгү совет улусту кызыгааржок өөртүп турар. Марксизм-ленинизмниң улам тиилеп турар өөредиин Кыдаттың байдалынга таарыштыр амыдыралга чайгылыш чок болгаш чогаадыкчы ёзу-биле боттандырып турар бодунуң төрээн Коммунистиг партиязының мерген удуртулгазы-биле кыдат улус ол алдарлыг чедиишкиннерни чедип алган.

Күчүлүг социалистиг лагерьни быжыглаар, тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун хандырар херекке Кыдат Улус Республиканың, Кыдаттың Коммунистиг партиязының болгаш эш Мао Цзэ-дун силерниң бодуңарның киирген шылгарангай салыышкыныңарны бис бедии-биле үнелеп турар бис.

Улуг кыдат улустуң чаагай чоруу Кыдат Улус Республикага социализм тургузуушкуну дээш, акы-дуңма совет-кыдат найыралдың улам чечектелиишкини болгаш бүгү делегейге тайбыңның тиилелгези дээш Силерниң улуг үре-түңнелдиг ажылыңарның чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун болгаш бистиң эргим эживис болгаш өңнүүвүс Силерниң кадык чаагай, хөй чылдарда чурттаарыңарны бүгү сеткиливистен күзеп тур бис.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНИҢ БИРГИ СЕКРЕТАРЫ Н. ХРУЩЕВ.

1958 чылдың декабрь 25.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң алдыгы сессиязы

РСФСР-ниң Дээди Совединиң дөртку чыыжының VI сессиязы декабрь 26-да эртенгиниң 10 шакта бодунуң ажылын эгелээн. Кремльдиң Улуг оргузун РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутаттары, а ол ышкаш хөй санныг аалчылар дола берген.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың удуртукчулары чазак ложаларынга кестүп кээрге чыылганнар диңмиттиг адыш час каашкыны-биле уткаан.

Хуралды РСФСР-ниң Дээди Совединиң Даргазы депутат **И. В. Горошин** даргалаан.

Мандат комиссиязының даргазы депутат **Н. Ф. Игнатовтуң** илеткелин бадылаан соонда сессия дараазында хүн чурумун бадылаан:

1959 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының дугайы.

1959 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң дугайы болгаш 1957 чылда Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайы.

Бурят, Кабардин-Балкар, Калмык болгаш Чечен-Ингуш автономнуг республикаларның конституцияларының текстилериниң өскерилгелериниң болгаш немелделериниң бадылаары.

РСФСР-ниң Конституциязының 14, 31, 139 болгаш 145 чүүлдеринге өскертилгелер киирер болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайы.

1959 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Күрүне планының дугайында РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оргалакчызы республиканың Күрпланының даргазы **В. В. Новиков** илеткел кылган.

Ооң соонда 1959 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1957 чылда республиканың Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында РСФСР-ниң сан министри депутат **И. И. Фадеев** илеткел кылган.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Бюджет комиссиязының эдеринчи илеткелин ооң даргазы депутат **И. М. Скачков** кылган.

Эртенги болгаш кежээки хуралдарга илеткелдерни чугаалашкан.

Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар дугайында болгаш ССРЭ-де улус өөредилгезиниң системазын улам ыңай сайзырадыр дугайында

ХООЙЛУ

(Уланчызы).

Бүдүрүлге өөредилгезин болгаш ниитиге ажыктыг күш-ажылды эң чоокку бүдүрүлгелерниң өөредилге болгаш бүдүрүлге цехтеринге, колхозтарның болгаш совхозтарның өөреникчилер бригадаларынга, өөредилге-дуржулга ажыл-агыйларынга, школаларның болгаш школалар аразының өөредилге-бүдүрүлге мастерскаяларынга чорудуп болур;

в) техникумнар болгаш өске-даа ортумак тускай өөредилге черлери, оларга сес чыл школазын дооскан кижилер ниити ортумак болгаш тускай ортумак эртемни алырлар.

5 чүүл. Ниитилелдиң ролюн күштелдирер болгаш уругларны кижизидер талазы-биле өг-бүлеге дуза көргүзер сорулга-биле школа-интернаттарның, а ол ышкаш школага артып калгаш, чемненмишаан бот кичээли кылыр школаларның болгаш бөлүктерниң четкизин калбартыр. Школа-интернаттарны сес чыл школаларының азы бүдүрүлге өөредилгелиг ниити билигниң күш-ажылчы политехниктиг ортумак школаларының хевири-биле организастаарын доктаадыр.

6 чүүл. Билиглерге, күш-ажылга ынакшылдыг, күш-ажылчы кижилерни хүндүлеп көөр чорукту өөреникчилерге школа чаңчыктырзын дээш, өөреникчилерниң коммунистиг үзел-бодалын хевирлеп тургуссун дээш, Төрээн чуртунга болгаш улузунга кызыгаар чокка бердингениниң угаан-бодалынга, пролетаржы интернационализмниң угаан-бодалынга оларны кижизитсин дээш школага кижизидилге ажылын тургузарын шыңгыызы-биле экижидери эргежок чугула деп көөр. Школага, өг-бүлеге, кудумчуга өөреникчилерни культурлуг бодурунуң чаңчылдарынга кижизидер талазы-биле ажылды улам ыңай экижидери башкыларның, ада-иелерниң болгаш хөй-ниити организацияларының эң чугула сорулгазы болур.

7 чүүл. Ам туруп турар он чыл школаларын (оларның үстүкү класстарын) хоорайларның болгаш көдээниң ниити билигниң ортумак школаларының янзы бүрү хевирлери кылдыр эде тургузулаары эргежок чугула деп санаар.

Улус өөредилгезиниң системазын эде тургузар чорукту план ёзугаар болгаш организастыг-биле тус черлерниң онзагай байдалдарын болдунар-ла шаа-биле барымдаалап, чонну школалар-биле хандырарынга кайдыг-даа баксыраашкынны болдурбайн тургаш боттандырар. Чөөн чүктүң эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларының школаларының үстүкү класстарынга үндезин национальдарның кыс уругларының санын улам ыңай көвүдедириниң эргежок чугулазынче кичээнгейни салыр.

Школа өөредилгезиниң чаа системазынче шилчииринин планын эвилелдешкен республика бүрүзүнге ооң экономиктиг болгаш культура хөгжүлдезиниң онзагай байдалдарынга таарыштыр ажылдап кылыр ужурлуг. Ооң-биле кады чеди чылдан сес чылдың ыяавыла өөредилгезинче шилчидерин, а ол ышкаш долу ортумак школаларның янзы бүрү хевирлерин организастаарын 1959/60 өөредилге чылындан эгелээш, 3—5 чылдарның дургузунда доозары эргежок чугула. Амгы VIII—X класстарның өөреникчилеринге, оларның күш-ажылчы белеткелин күштелдирбишаан, күштүг болуп турар өөредилге планнарын болгаш программаларын ёзугаар ортумак школаны доозар арганы хандырар.

Ортумак школаларны эде организастаарының планын ажылдап кылырда, дээди мергежилдиг аныяк тускай эртемниг кадрлар-биле улус ажыл-агыйын бүдүн хандырарынга үзүктелди болдурбазын барымдаалааш, ортумак школа доосканнар-биле дээди өөредилге черлерин четчир санныг кылдыр хандырары көрдүнген турар ужурлуг. Ол сорулга-биле эвилелдешкен республика бүрүзүнге эргежок чугула апарган таварылгаларда ам ажылдап турар ортумак школаларның чамдызын шилчилге үезинде хевээр артырган турар ужурлуг.

8 чүүл. Ыяавыла өөренир сес чыл школазының, ниити билигниң кежээки (ээлчеглиг) ортумак школазының болгаш бүдүрүлге өөредилгелиг ниити билигниң күш-ажылчы политехниктиг ортумак школазының дугайында дүрүмнерни эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери бадылаар.

9 чүүл. Сес чылдың болгаш ниити билигниң ортумак школаларының өөредилге чылының эгелээрин болгаш доозуруун база каникулдарының үезин эвилелдешкен республикаларның хоойлулары-биле доктаадыр.

10 чүүл. Школаларның материалдыг баазаларын быжыглаар, кичээлдерниң хөй ээлчеглерлиг болуп турарын узуткаар, бүдүрүлге өөредилгезин организастаар талазы-биле хемчеглерни, а ол ышкаш профессионалдыг өөредилгени болгаш бүдүрүлге практиказын эрттирери-биле ортумак школаларның үстүкү класстарының өөреникчилеринге өөредилге черлерин тыпсып бээр талазы-биле хемчеглерни ССР Эвилелиниң Министрлер Чөвүлели болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери боттандырар.

11 чүүл. Ниити билигниң школазының чаа сорулгаларынга дүүштүр башкы кадрларның билиин бедидер болгаш эргежок чугула эртем-билиглиг башкылар-биле школаларны четчелештирер талазы-биле, а ол ышкаш башкыларның ажылының болгаш амыдырал-чурттаалгазының байдалын улам ыңай экижидер база оларның идей-теоретиктиг деңнелин бедидер талазы-биле хемчеглерни эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери боттандырар.

II БӨЛҮК

Профессионал-техниктиг өөредилге дугайы

12 чүүл. Совет Эвилелиниң техника-экономиктиг хөгжүлдезиниң перспективалары болза улус ажыл-агыйының бүгү адырларының ажылчын кадрларының бүдүрүлге квалификациязынче улам улуг бедик негелделерни салып турар. Ындыг байдалдарда аныяктарның профессионал-техниктиг өөредилгезин калбаа-биле хөгжүдери онза чугула ужур-дузалыг болуп турар.

Аныяктарның профессионал-техниктиг өөредилгезиниң кол сорулгазы болза улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга культурлуг болгаш техника талазы-биле билиг мергежилдиг ажылчыннарны база көдээ ажыл-агый ажыл-ишчилерин план ёзугаар болгаш организастыг белеткээри, өөреникчилерни коммунистиг ёзуга кижизидери, оларны идея талазы-биле дадыктырары, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр кылдыр өөреникчи-аныяктарны кижизидери болур.

13 чүүл. Сес чыл школазын дооскан соонда бүдүрүлгеже ажылдап чоруур аныяктарның профессионал-техниктиг өөредилгезинге хоорайның болгаш көдээниң профессионал-техниктиг училищелерин тургузар.

Профессионал-техниктиг училищелер бүдүрүлге адырларының аайы-биле специализастаттынар болгаш өөредилге-кижизидилге ажылын бүдүрүлгечи күш-ажылга аныяктарның идепкейлиг болгаш доктаамал киржиринге үндезилеттинген бүдүрүлгелер, тудуглар, совхозтар база колхозтар-биле сырый харылзаалыг чорударлар.

14 чүүл. Фабрика-завод өөредилгезиниң школаларын, усдарган, демир орук, даг үлетпүр, тудуг училищелерин болгаш күш-ажыл курлавырларының, көдээ ажыл-агый механизациязының училищелерин, профтехшколаларны, фабрика-заводка өөреникчилээриниң болгаш улус ажыл-агый чөвүлелдериниң база ведомстволарның өске-даа профессионалдыг өөредилге черлерин—бир чылдан үш чыл чедир өөренир хуусаалыг хоорайның хүндүскү болгаш кежээки профессионал-техниктиг училищелери кылдыр болгаш 1—2 чыл өөренир хуусаалыг көдээ профессионал-техниктиг училищелер кылдыр эде тургузар.

Ам туруп турар профессионалдыг өөредилге черлерин хоорайның болгаш көдээниң профессионал-техниктиг училищелери кылдыр эде организастаарын, экономиктиг административтиг районнарның онзагай байдалдарын өөренип көрүп тургаш, 3—5 чылдарның дургузунда чорудар.

15 чүүл. Профессионал-техниктиг училищелерни чарыгдалдарының чамдызын боду дугаап турар кылдыр чоорту шилчидер сорулга-биле өөредилге черлериниң ажыл-чорудулгазының орулгалыг болур чоруун калбартыр болгаш бедидер хемчеглерни ССР Эвилелиниң Министрлер Чөвүлели болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери ажылдап кылыр болгаш чайгылыш чокка боттандырар.

Ажылчы чоннарның материалдыг хандырылгазының өзүп турары-биле холбаштыр, өөренип турар профессиязын эң эки шиңгээдип алырынга өөреникчилерниң сонуургалдыын бедидери-биле идик-хепти болгаш аъш-чемни халаска бериир турарының орнунга өөреникчилээриниң ажыл төлевирин төлээринче шилчип, өөреникчилерниң материалдыг хандырылгазының туруп турар байдалдарын өскертири ажыктыг болур.

Күрүнениң долу хандырылгазын өскүс өөреникчилерге, уруглар бажыңнарының кижизиттирикчилеринге болгаш хөй уруглардыг ада-иелерниң уругларынга хевээр артырар болза чогуур.

Профессионал-техниктиг училищелерде колхозчу аныяктарның өөредилгезинге чогуур акша-хөреңгилерни тускайлап бээриниң дугайында айтырыгны көөрүн колхозтарга сүмелээр.

16 чүүл. Министерстволар, ведомстволар, улус ажыл-агый чөвүлелдери, бүдүрүлгелер; албан черлери болгаш организациялар болза профессионал-техниктиг училищелерниң өөредилге мастерскаяларын бүдүрүлге дериглелдери-биле, өөреникчилер бүдүрүлге практиказы кылыр төлээде бүдүрүлгелерге төлевирлиг ажылдаар черлер-биле өөреникчилерни хандырып турар, а ол ышкаш өөредилге чорудулгазын чедиишкинниг чорударынга болгаш чаа техниканы, мурнакчы технологияны база күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүг аргаларын аныяктарның шиңгээдип алырынга таарымчалыг байдалдарны тургузар ужурлуг.

17 чүүл. Ажылга аныяктарны хүлээп алыр талазы-биле бүдүрүлгелерге магадылал черлерни тургузарын болгаш күш-ажылдың камгалалын база техниканың айыыл чок болурун шыңгыы сагыырын барымдаалап тургаш, ниити билигниң сес чыл школазын, профессионал-техниктиг училищелерни болгаш бүдүрүлге өөредилгелиг ортумак школаны доозуп турар аныяктарның профессионал өөредилгезиниң болгаш оларны ажылга хүлээп алырының перспективтиг база чыл планнарын ажылдап кылырын ССР Эвилелиниң Министрлер Чөвүлелдери боттандырар.

18 чүүл. Профессионал-техниктиг өөредилгениң системазын эде тургузары болза бүдүрүлге өөредилгезиниң мастерлериниң болгаш профессионал-техниктиг училищелер башкыларының техниктиг, идей-политиктиг болгаш педагогика белеткелиниң талазы-биле деңнелинге чаа бедиткен негелделерни салып турар. Ол училищелерниң четкизин калбартыры мастерлерниң болгаш башкыларның санын көвүдедирин негээр. Моон ужурунда техникумнарга болгаш дээди өөредилге черлеринге ол кадрларны белеткээринче улуг кичээнгейни салыры эргежок чугула.

Өөредилге номнарының болгаш өөредилге херекселдериниң шынарын экижидер база оларны парлап үндүрерин көвүдедир, өөредилге-техниктиг болгаш эртем-билиглиг кинофильмнерни бүдүрүп үндүрерин калбартыр, а ол ышкаш профессионал-техниктиг өөредилгеге радиону болгаш телевидениени калбаа-биле ажыглаар херек.

19 чүүл. Профессионал-техниктиг училищелер дугайында Дүрүмнү ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бадылаар.

20 чүүл. Тус-тустап, бригадалап болгаш курстап өөредириниң аргазы-биле ажылчыннар белеткээрин үндезини-биле экижидер болгаш бүдүрүлгеде ажылдап турар ажылчын кадрларның мергежилин бедидер талазы-биле хемчеглерни ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ажылдап кылыр.

III БӨЛҮК

Тускай ортумак өөредилге дугайы

21 чүүл. Үлетпүрде, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде, а ол ышкаш культураның, чырыдыышкынның болгаш кадык камгалалының албан черлеринде чугула чер бүдүрүлгениң шуут организакчылары болур техниктерге болгаш тускай ортумак эртемниг өске-даа ажылдакчыларга онаажып турар.

Эртемниң болгаш техниканың эң чаа чедиишкиннеринге үндезилеттинип турар амгы үениң бүдүрүлгезиниң эрге-ажыктары теоретиктиг белеткелдиң бедик деңнелин болгаш практиканы эки билир чорукту техникумнар доосканнардан негеп турар.

Аңаа дүүштүр тускай ортумак эртемниң системазын улам ыңай сайзырангайжыдарын болгаш ниитиге ажыктыг күш-ажыл-биле өөредилгени сырый харылзаштырарынга үндезилээш ортумак мергежилдиг тускай эртемниглерин белеткээр чорукту экижидерин база кежээки болгаш заочный өөредилгени калбаа-биле хөгжүдерин эргежок чугула деп санаар.

22 чүүл. Тускай ортумак өөредилге черлеринге тускай эртемниглерни белеткээрин сес чылдың школазының суурунга, а чамдык тускай эртемнер талазы-биле—долу ортумак өөредилгениң суурунга боттандырар.

Улус ажыл-агыйының тускай эртемниглерни белеткедип ап турар адырындан, а ол ышкаш бүдүрүлгелерде, тудугларда болгаш өске-даа организацияларда күш-ажылдың байдалдарындан хамаарыштыр өөредилгениң ниити хуусаалары база бүдүрүлгеге ажылдавайн болгаш ажылдап-даа тургаш өөрениириниң аңгы-аңгы үелериниң үргүлчүлели янзы-бүрү туруп болур.

23 чүүл. Тускай ортумак өөредилге черлеринге өөредилге ортумак школаның хемчээлинге ниити эртемниң билиглери-биле чергелештир сургуулдар тускай эртемниң аайы-биле эргежок чугула теоретиктиг болгаш практиктиг белеткелди алырын, а техниктиг болгаш көдээ ажыл-агыйның тускай ортумак өөредилге черлеринге—ажылчын профессияларның бирээзиниң талазы-биле разрядты албышаан, сургуулдар мергежилди база алырын хандырар ужурлуун доктаадыр.

24 чүүл. Индустриалдыг техникумнарның чанынга сургуулдарның күжү-биле үлетпүр продукциязын бүдүрүп үндүрер цехтерни болгаш мастерскаяларны, а көдээ ажыл-агый техникумнарының чанынга—бүгү-ле кол-кол ажылдарны сургуулдар боттары күүседир ужурлуг улуг ажыл-агыйларны организастаарын чогумчалыг деп санаар.

25 чүүл. Тускай ортумак өөредилге черлериниң четкизин улам ыңай калбартырын ортумак эртемниг тускай эртемниглерни белеткээринге улус ажыл-агыйының чөвүлелдерин, министерстволарны болгаш ведомстволарны кооперастаарын калбаа-биле практикалап тургаш, экономиктиг районнарның кадрларга хереглелин барымдаалап, оларны бүдүрүлгеже чоокшуладырының угланыышкынынга боттандырар.

Тускай ортумак эртемниг тускай эртемниглерни белеткээриниң кол хевири болур заочный база кежээки өөредилгени калбартырын болгаш экижидерин заочный болгаш кежээки техникумнарны быжыглаарының, а ол ышкаш мергежилдиг башкы кадрларлыг болгаш чогуур өөредилге-материал баазалыг доктаамал турум өөредилге черлериниң чанынга заочный болгаш кежээки салбырларны организастаарының аргазы-биле чорудар.

Кежээки болгаш заочный өөредилгеге шилип алганы тускай эртем-биле төрелдешкек профессиялар аайы-биле ажылдап турар кижилерни колдады хүлээп алыр.

26 чүүл. Тускай ортумак өөредилге черлериниң дугайында Дүрүмнү ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бадылаар.

IV БӨЛҮК

Дээди школа дугайы

27 чүүл. Коммунистиг тургузуушкуннуң сорулгалары дээди школаны амыдыралче, бүдүрүлгеже чоокшуладырын, тускай эртемниглерни белеткээриниң теоретиктиг деңнелин эртемниң болгаш техниканың эң чаа чедиишкиннери-биле дүүштүр бедидерин негеп турар.

Бистиң чуртувуска дээди өөредилгениң системазын улам ыңай хөгжүдери болгаш сайзырангайжыдары тускай эртемниглерниң практиктиг болгаш техниктиг эки белеткелин, аныяктарның коммунистиг кижизидилгезин дыка күштелдирерин, студентилерни кижизидеринге бүгү башкыларның идепкейлиг киржилгезин хандырар ужурлуг.

Дээди школаның кол сорулгалары болза:

марксисчи-ленинчи өөредигге үндезилээш кижизиттинген, ада-чурттуң болгаш даштыкының эртемниң база техниказының эң чаа чедиишкиннерин шиңгээдип алган, ажыл-херектиң практиказын эки билир, амгы үениң техниказын чүгле бүрүн ажыглаар эвес, харын келир үениң техниказын тургузуп шыдаар аргалыг бедик мергежилдиг тускай эртемниглерни белеткээри;

коммунистиг тургузуушкуннуң сорулгаларын шиитпирлээринге идиг бээр эртем-шинчилел ажылдарын күүседири;

эртем — педагогика кадрларын белеткээри;

улус ажыл-агыйының, культураның болгаш чырыдыышкынның аңгы-аңгы адырларында ажылдап турар тускай эртемниглерниң мергежилин бедидери;

ажылчы чоннарның ортузунга эртем болгаш политика билиглерин нептередири.

28 чүүл. Дээди өөредилге черлеринге тускай эртемниглерни белеткээрин өөредилгени ниитиге ажыктыг күш-ажыл-биле холбаштырарынга үндезилээш долу ортумак өөредилгениң суурунга чорудар. Практика-биле, күш-ажыл-биле өөредилгени холбаштырарының тодаргай хевирлери дээди өөредилге чериниң угланыышкынындан, студентилерниң составындан, а ол ышкаш национальның болгаш чер-черниң онзагай байдалдарындан хамаарыштыр тодаргайлаттынар ужурлуг.

Эң-не төлептиг, бүдүрүлгеге бодун көргүскен, белеткелдиг болгаш арга-мергежилдиг кижилерни дээди өөредилге черлеринге конкурстап шилип алырының аргазы-биле киирер төлээде, партия, профэвилел, комсомол болгаш хөй-ниитиниң өске-даа организацияларының, үлетпүр бүдүрүлгелериниң удуртукчуларының болгаш колхозтарның баштаар черлериниң бергени характеристикаларга үндезилээш дээди өөредилге черлеринге хүлээп алыр. Дээди өөредилге черлеринге киирип алыышкын үезинде практиктиг ажылдың стажтыг кижилерге артык эргелер тывсыр.

29 чүүл. Заочный болгаш кежээки дээди өөредилге черлерин быжыглаарының, доктаамал турум дээди өөредилге черлериниң суурунга кежээки болгаш заочный өөредилгениң четкизин калбартырының, улуг үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң шуут чанынга тускай эртемниглерниң кежээки болгаш заочный белеткелин организастаарының аргазы-биле кежээки база заочный өөредилгени бүгү хемчеглер-биле экижидерин болгаш калбартырын эргежок чугула деп санаар.

30 чүүл. Инженерлерни белеткээриниң үезинде өөредилгени күш-ажыл-биле дүүштүрери студентилерниң бүдүрүлгечи күш-ажылы оларның келир үедеги тускай эртемин эки шиңгээдип алырынга идиг берген база бүдүрүлгениң технологтуг чорудулгазын чайгылыш чок өөренир арганы студентилерге берген турар кылдыр организастаттынган турар ужурлуг. Техниктиг дээди өөредилге черлериниң хөй нуруузунга кежээки азы заочный өөредилгениң системазының талазы-биле баштайгы ийи курстарга өөредилгени бүдүрүлгеде ажыл-биле дүүштүрери эң-не чогумчалыг болур.

Студентилер баштай нарын теоретиктиг эртемнерниң бөлүүн өөренип, а ол ышкаш лабораторияның улуг практиказын эрттер чамдык тускай эртемнерге өөредилгени баштайгы ийи-үш чылдарда бүдүрүлгеге ажылдавайн турда чорудары чогумчалыг. Оон соонда студентилер шуут бүдүрүлгеде, лабораторияларда болгаш конструктор бюроларында штаттыг албан-дужаалдарга чыл дургузунда практиктиг ажыл кылган турарын көрзе чогуур.

Дээди өөредилгениң системазын сайзырангайжытпышаан, чаа техниканың адырларынга, эртемниң болгаш төлевилел-конструктор ажылының улам ыңайгы хөгжүлдезинге ажылдаар инженер кадрларны белеткээринче улуг кичээнгейни салыр херек.

31 чүүл. Көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглерин белеткээриниң үезинде өөредилгени көдээ ажыл-агый ажылдарын студентилерниң күжү-биле бүдүрүп турар өөредилгениң үлегерлиг шыырак ажыл-агыйларлыг улуг совхозтарның суурунга үндезилеттинген институттарга чорудар ужурлуг. Тускай эртемниглерни белеткээри чурттуң аңгы-аңгы зоналарынга таарышкан чогуур угланыышкынныг болур ужурлуг, а өөредилгени бүдүрүкчүлүг күш-ажыл-биле дүүштүрерин бүдүрүлгениң сезоннуг чоруун барымдаалап тургузар ужурлуг.

32 чүүл. Университет өөредилгезин улам ыңай калбартырын, ылаңгыя математика, биология, физика, химия эртемнериниң чаа бөлүктериниң талазы-биле тускай эртемниглерни доостуруп үндүрерин дыка көвүдедирин, студентилерниң теоретиктиг болгаш практиктиг белеткелин күштелдирерин, бойдус болгаш гуманитарлыг эртемнерниң эң чугула айтырыгларын шиитпирлээринге университеттерниң ролюн дыка бедидери эргежок чугула деп санаар. Университеттерни четчелештирери болгаш оларга өөредилгени күш-ажыл-биле дүүштүрери студентилер өөредилге чоруп турда тускай эртемниң аайы-биле ажылдың чаңчылдарын алгаш, а гуманитарлыг эртемнерниң талазы-биле тускай эртемниглер (экономистер, философтар, юристер болгаш оон-даа өскелер) оон ангыда, ниитиге ажыктыг күш-ажылдың чогуур дуржулгалыг болган турар кылдыр организастаттынган турар ужурлуг.

33. чүүл. Педагогика институттарынга болгаш университеттерге башкылар белеткээрин экижидерин; бүгү школаларны дээди эртемниг башкылар-биле четчелээринче шилчиишкинни моон соңгаар бүрүн доозарын барымдаалааш, эге школаларга башкылар белеткээрин калбартырын; агрономияның, мал ажылының техниканың болгаш өске-даа тускай эртемнерниң талазы-биле башкылар белеткээрин организастаарын; педагогика институттарынга башкылаашкынның эртем-техниктиг деңнелин бедидерин; башкылар белеткелинге бүдүрүлге болгаш педагогика практиказының ужур-дузазын күштелдирерин эргежок чугула деп санаар.

34 чүүл. Медицинаның дээди өөредилге черлеринге эмчилер белеткээриниң үезинде эмчи профессиязының онзагай негелделерин барымдаалап көөр; медицина институттарын медицинаның болгаш эмнелге-профилактиканың албан черлеринге дузалаар ажылдакчылар болуп ажылдап турган практиктиг ажыл стажтыг аныяктардан колдады четчелээр; студентилерниң өөредилгезин эмнелге-профилактика болгаш санитар-гигиена албан черлеринге соксаал чок практика-биле холбаштырар.

Медицинаның ортумак эртемниг болгаш тускай эртеминиң аайы-биле практиктиг ажыл стажтыг кижилер ажылдавышаан тургаш, медицинаның дээди өөредилге черлеринге өөренирин организастаар.

35 чүүл. Музыканың, уран-чурулганың, театр болгаш уран-чүүлдүң өске-даа хевирлериниң талазынга дээди болгаш ортумак эртемниг тускай эртемниглерни белеткээриниң үезинде ол эртемни ажылчы чоннарның калбак бөлүктери алыр болгаш улустуң аразындан талантыларны илередир арганы хандырар төлээде, бүдүрүлгеге ажылдавышаан өөрениириниң системазы улуг нептерелдиг болур ужурлуг.

36 чүүл. Студентилерниң идей-политиктиг кижизидилгезин күштелдирерин, марксисчи-ленинчи теорияны башкылаарын экижидерин, аныяктарны коммунистиг моральдың, күш-ажылга ынакшылдың, буржуаз-идеологияны эптеш чок көөрүнүң бедик принциптериниң ёзузунга кижизидерин эргежок чугула деп санаар. Дээди тускай эртемниглерни белеткээриниң үезинде билиишкинниң эртем ёзулуг аргазын, эртемнерни шиңгээдип алырын чогаадыкчы көөрүн, өөредилгени харысалгалыг көөрүн, ажылга бот тускайлаң болурун студентилерге чаңчыктырып быжыглаарынче улуг кичээнгей салдынган турар ужурлуг. Совет дээди школаны дооскан кижилер күрүне болгаш хөй-ниити хүлээлгезин күүседириниң үлегери болур ужурлуг.

37 чүүл. Бүдүрүлгелерниң, тудугларның, конструктор бюроларының болгаш эртем-шинчилел институттарының эң-не бедик мергежилдиг ажылдакчыларын, агрономнарны, эмчилерни болгаш бүдүрүлгениң мурнакчы аргаларын база эртемниң база техниканың амгы үедеги чедиишкиннерин ажыглап тургаш, башкылаашкынны чорудар аргалыг өске-даа практиктиг ажылдакчыларны дээди өөредилге черлеринге башкылаашкын ажылынче калбаа-биле хандыкшыдарын чогумчалыг деп санаар.

38 чүүл. Эртем ажылы дээди өөредилге чери бүрүзүнүң ажыл-чорудулгазының чарылбас кезии болур ужурлуун барымдаалааш, теоретиктиг бедик деңнелдиг база улус ажыл-агыйын, эртемни болгаш культураны хөгжүдеринге чугула ужур-дузалыг эртем шинчилелдерин чорударынга дээди өөредилге черлериниң ролюн бедидерин эргежок чугула деп санаар.

Дээди өөредилге черлериниң чанынга эртем-шинчилел институттарын, лабораторияларны организастаарын болгаш эртем-шинчилелдиң чамдык албан черлерин дээди өөредилге черлери-биле каттыштырарын чогумчалыг деп санаар.

Улус ажыл-агыйының чөвүлелдери Министерстволар, ведомстволар болгаш көдээ ажыл-агый эргелелдериниң органнары эртем шинчилелдериниң түңнелдерин боттандырар болгаш бүдүрүлге дуржулгаларын таарыштыр тургузар талазы-биле дээди өөредилге черлеринге дуза көргүзер.

39 чүүл. Улус ажыл-агыйының чөвүлелдери, бүдүрүлгелер, албан черлери болгаш организациялар студентилерни таарыштыр киирери-биле төлевирлиг штаттыг ажылдаар черлерни болгаш техниктиг албан-дужаалдарны дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлеринге тыпсыр, студентилерге бүдүрүлге өөредилгезин, оларга эргежок чугула чурттаалга байдалдарын болгаш тускай хепти хандырар.

40 чүүл. Дээди өөредилге черлериниң дугайында Дүрүмнү ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бадылаар.

41 чүүл. ССР Эвилелиниң Министрлер Чөвүлели болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери чуртка дээди өөредилгени сайзырадыр талазы-биле бо Хоойлудан болдунар хемчеглерни ажылдап кылыр болгаш боттандырар, ынчаан:

а) чаа үлетпүрлүг районнарга дээди өөредилге черлериниң санын көвүдээрин, дээди өөредилге черлерин бүдүрүлгеже чоокшуладырын болгаш чаңгыс аай угланыышкынныг дээди өөредилге черлерин каттыштырарын барымдаалап тургаш, чуртта дээди өөредилге черлериниң четкизин чурумчударын;

б) дээди өөредилге черлериниң материал-техниктиг баазазын калбартырын болгаш быжыглаарын, университеттерниң болгаш техниктиг дээди өөредилге черлериниң лабораторияларын электроннуг машиналар-биле, дүргедедикчилер-биле болгаш эң чаа өске-даа дериг-херексел-биле чепсеглээрин;

в) студентилерниң күжү-биле продукция үндүрүп турар дээди өөредилге черлериниң чанынга заводтарны—техниктиг дээди өөредилге черлерин, а ол ышкаш үлетпүр бүдүрүлгелерин болгаш цехтерни организастаарын;

г) дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлериниң, ылаңгыя бүдүрүлгеде ажылдавышаан өөренип турар студентилерниң өөредилге литературазынга хереглелдерин доллур хандырары-биле специализастаан ном үндүрүлгезиниң черлерин болгаш полиграфтыг баазаны тургузарын;

(Төнчүзү 3-кү арында).

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ийиги сессиязы

Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар дугайында болгаш ССРЭ-де улус өөредилгезиниң системазын улам ыңай сайзырадыр дугайында

ХООЙЛУ

д) дээди өөредилге черлериниң болгаш техникумнарның үстүкү курстарының бүдүрүлгеде ажылдавышаан өөренип турар студентилеринге немей чиигелделерни тывсырын;

е) кежээки база заочный дээди болгаш тускай ортумак өөредилгениң кинону, радиону, телевидениени болгаш амгы үениң эртем-техниктиг өске-даа чепсектерин калбаа-биле ажыглаарын хандырып турар материал-техниктиг баазазын быжыглаарын баш удур көөр.

42 чүүл. Дээди болгаш ортумак тускай өөредилгени эде тургузарын 1959/60 өөредилге чылындан эгелээш үш-беш чылдарның дургузунда боттандырар, ону кылырда улус ажыл-агыйынга, эртемге болгаш культурага ажылдаар чыл бүрү доозуп үнер тускай эртемниглерниң саны оларга өзүп турар хереглелдер-биле дүүштүр бедээн турар кылдыр националдың болгаш чер-черниң онзагай байдалдарын барымдаалап чорудар.

* * *

Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаарын, бүгү-нииттиниң ыявыла сес чыл өөредилгезин боттандырарын болгаш республикаларга нийти ортумак, профессионал-техниктиг, тускай ортумак болгаш дээди өөредилгени улам ыңай сайзырадырын хандырары-биле бо Хоойлудан болдунуп турар саналдарны эвилелдешкен республикаларның Дээди Советтери көөр кылдыр эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери киирер.

Школаны амыдыралче чоокшуладыры коммунизм үезинде чурттаар болгаш ажылдаар, өзүп орар салгалчыларны эң эки кижизидеринге эргежок чугула таарымчалыг байдалдарны тургузар деп Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң Дээди Соведи санап тур. Улус өөредилгезиниң системазын эде тургузары совет нийтилелдиң улам ыңайгы материалдыг болгаш угаан-бодал хөгжүлдезинге кайгамчык улуг ужур-дузалыг болуп, аныяктарны өөрединге болгаш кижизидеринге совет школаның ролюн бедидип, улус ажыл-агыйының, эртемниң болгаш культураның бүгү адырларынга бедик мергежилдиг кадрларны белеткээрин эки хандырар болгаш Совет Эвилелиниң күчү-шыдалын өстүреринге улам-на улуг чергелиг идигни бээр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. ВОРОШИЛОВ.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1958 чылдың декабрь 24.

Эвилелдиң Совединиң болгаш Националдар Совединиң каттышкан хуралы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының ийиги сессиязы бодунуң ажылын декабрь 25-те Москвага үргүлчүлээн. Эвилелдиң Совединиң болгаш Националдар Совединиң каттышкан хуралы Националдар Совединиң Даргазы **Я. В. Пейвенниң** даргалаашкыны-биле Кремльдиң Улуг ордузунга эртенгиниң 10 шакта ажыттынган.

Дээди Совет хүн чурумунуң дараазындагы айтырыын көөрүнче кирипкен.

«ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның кеземче хоойлуларының үндезиннери», «Күрүнеге удур кемниг херектер дээш кеземче харысалгазының дугайы», «Шериг талазы-биле кемниг херектер дээш кеземче харысалгазының дугайы» деп хоойлулар төлевилелдериниң дугайында илеткелди Эвилелдиң Совединиң хоойлулар саналдаар комиссиязының даргазы депутат **Д. С. Полянский** кылган.

Кеземче хоойлуларының үндезиннериниң, күрүнеге удур кемниг херектер дээш кеземче харысалгазының дугайында хоойлунуң болгаш шериг талазы-биле кемниг-херектер дээш кеземче харысалгазының дугайында хоойлунуң төлевилелдериниң дугайында

Эвилелдиң Совединиң хоойлулар саналдаар комиссиязының даргазы

депутат Д. С. ПОЛЯНСКИЙНИҢ илеткели

ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның кеземче хоойлуларының үндезиннериниң төлевилели, а ол ышкаш күрүнеге удур кемниг херектер дээш кеземче харысалгазының дугайында болгаш шериг талазы-биле кемниг херектер дээш кеземче харысалгазының дугайында хоойлулар төлевилелдерин силерни көөр кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединиң болгаш Националдар Совединиң хоойлулар саналдаар комиссиялары киирип тур деп эш Полянский чугаалаан. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң шиитпирлеринге дүүштүр ажылдап кылган бо хоойлулар төлевилелдери бистиң чуртувуска социалистиг хоойлуну болгаш эрге чурумун быжыглаарынга чугула рольду ойнаар хүлээлдиг.

СЭКП Төп Комитеди сөөлгү үеде совет хоойлуларның айтырыгларынче улуг кичээнгейни салып турарын онзалап демдеглезе чогуур. Ынчангаш ол черле билдингир, чүге дээрге социалистиг хоойлу совет нийтилел болгаш күрүне тургузуун быжыглаарының херээнге, бистиң чуртувуска коммунизм тургузуушкунунуң херээнге бараан болуп турар.

Чаа хоойлуларның төлевилелдерин Дээди Совет көөр кылдыр киирип турарының эргежок чугулазы кеземче хоойлуларының күштүг болуп турар кол-кол үндезиннери 30 ажыг чылдар мурнунда хүлээп алдынган өске-даа бүгү кеземче хоойлулары ышкаш, хөй чүүлдер талазы-биле эргижирей бергени-биле колдуг тайылбырлаттынып турар.

Ынчалзажок күштүг болуп турар бүгү-ле хоойлулар чүмү-биле эде көөрүнге чедир ол хире эргижирей берген деп бодаар болза шын эвес болур ийик. Чаа хоойлулар төлевилелдерин белеткевишаан хоойлулар саналдаар комиссиялар амыдырал-биле болгаш күрүне ажылының үр практиказы-биле хынаттынган, ам күштүг болуп турар хоойлуларның хөй-хөй чугула чүүлдерин хевээр артырары эргежок чугула деп көрген.

Төлевилелдер болза бистиң күрүневисти болгаш кем-буруулуг кыжанышкыннардан ында доктааттынган эрге чурумун бүгү хемчеглер-биле камгалаарының, хамаатыларның амы бодун болгаш эргелерин шынгыы камгалаарының эргежок чугулазын барымдаалап турар. Бистиң чуртувуска эрге чурумун улам ыңай быжыглаары эргени үрээр чоруктарны болдуруп турар чылдагааннарны шиитпирлиг чайладырындан дыка улуг хамааржыр. Социалистиг күрүнениң байдалдарында кеземче хемчээ—кемниг үүлгедигге удур демиселдиң карачангыс болгаш кол чепсээ эвес дел илеткелчи чугаалаан. Сагындырыгның хемчеглери, кижизидикчи хемчеглер; кижилерниң медерелинге эрткен үениң артыышкыннары илергейлеттиниң келиринге идиг берип турар чылдагааннарны чайладыры эң чугула ужур-дузалыг.

Кеземче хоойлуларының үндезиннериниң төлевилели кеземче хоойлуларының талазынга эвилелдешкен республикаларның калбак бүрүн эргелерлиг болурун көрүп турар. ССРЭ-ниң кеземче хоойлузу кеземче хоойлуларының үндезиннеринден болгаш күрүне база шериг талазы-биле кемниг херектер дээш харысалганы тодарадып турар нийти эвилелдиң ийи хоойлуларындан тургустунар ужурлуг. Оон ангыда, ССР Эвилелиниң эрге-ажыктарынга удур угланган өске-даа кемниг херектер дээш кеземче харысалгазының дугайында хоойлулар хүлээп алыр эргени эргежок чугула таварылгаларда ооң хоойлу үндүрер органнарының мурнунга ССР Эвилелинге тывыскан турар ужурлуг. Кеземче хоойлуларының үндезиннеринге дүүштүр болгаш нийти эвилелдиң өске-даа хоойлуларын барымдаалап тургаш, эвилелдешкен республикалар кеземче кодекстерин хүлээп ап, кемниг херектерни оларга тодаргайлап көргүзер болгаш ол херектерге чогуур кеземчени доктаадыр.

Үндезиннерниң төлевилели бир талазында, күрүнеге болгаш нийтилелге улуг айыыл болбайн турар үүлгедиг дээш кеземче харысалгазын кызырарын болгаш чымчадырын, а өске талазында—күрүнеге удур эң-не аар кемниг херектер дээш, а ол ышкаш хамаатыларның амы-тынынга болгаш кадыынга удур кемниг херектер дээш харысалганы дыка күштелдирерин көрүп турар. Каш удаа херек үүлгедип келген эң айыылдыг кижилерге удур демиселди онза күштелдирери база чугула деп комиссия санап турар.

Чүгле тодаргай буруу дээш кеземче харысалгазының принциви болгаш буруунуң хире чергезинден хамаарыштыр кеземчени индивидуализастаарының принциви кеземче хоойлуларының үндезиннериниң төлевилелинде тода болгаш билдингир илергейлеттинген. Кеземчени чүгле судтуң шииткелин ёзугаар кылган туруп болур кончуг чугула байдал төлевилелде көрдүнген. Ол чүл дээрге хоойлуда доктааттынган чурум ёзугаар соңгуттурган судтан өске кандыг-даа органнар болгаш албан черлери кеземче херектерин көөр, херек үүлгеткен кижилерниң буруузун тодарадыр болгаш оларга хамаарыштыр кеземче хемчеглерин ажыглаар эргези чок дээни ол-дур.

Нийтиниң буруу шавары болгаш доргаал чергелиг ындыг чымчак хемчеглерден эгелээш шөлүүрүнге болгаш хосталгазын казырынга чедир кеземче хемчеглериниң хевирлериниң калбак данзызын төлевилелде берип турар. Нийти эвилелдиң үндезиннериниң принциптеринге болгаш нийти байдалдарынга дүүштүр база чер-черниң онзагай байдалдарын барымдаалап тургаш, эвилелдешкен республикаларның хоойлулары моон ангыда кеземче көргүзериниң өске хевирлерин база доктааткан туруп болур.

Совет күрүне болза өлүрүп шаажылаар ышкаш кеземчениң ындыг кадыг-дошкун хемчээн амдыызында хевээр артырар ужурга таваржып турар. Ынчалзажок ону ажыглаарының аргазын төлевилелде кончуг кызыгаарлаан: Төрээн чуртка өскерилгени, шпионнааны; хоралап үрегдээни; терроржу үүлгедиглерни кылганы, баржы-дерзии ёзу-биле сагыштыг кижи өлүргени, дээрбечи чорук чергелиг ындыг эң аар берге хоралыг үүлгедиглерни кылган чүгле ындыг таварылгада тайбың үеде өлүрүп шаажылаашкынны болдурган туруп болур.

Күштүг болуп турар хоойлуларның киирттинген төлевилелде черле кирбээни болгаш комиссияның олардан ойталаары эргежок чугула деп санап турары чүүлдерни илеткелчи чыскаай адаан. Оларның санынга—аналогия талазы-биле хоойлуну ажыглаар, тодаргайлаарга кеземче хоойлузунда шуут көрдүнмээн үүлгедиг дээш кижини буруу шавар эргени судка тыпсыр чүүл кирип турар. Кеземче көргүзериниң чамдык хемчеглеринден—ССР Эвилелиниң хамааты эргелерин казывышаан база ССР Эвилелиниң девискээринден үндүр шөлүвүшаан ажылчы чоннарның дайзыны кылдыр чарлаарындан ойталаарын база саналдап турар. Боттарының эрткен үеде ажыл-чорудулгазындан, азы оларның кандыг-бир кемниг херекти кылганындан хамаарылга чокка оларның кем-буруулуг бөлүк-биле харылзаазын барымдаалап социал айыылдыг кылдыр көрдүрген кижизинге хамаарыштыр чамдык таварылгаларда репрессия ажыглаарын болдуруп турган күштүг болуп турар үндезин эргелерниң норма-чижектери төлевилелде көрдүнмээн. Соңгулда эргелерин казыыры чергелиг кеземче көргүзериниң ындыг хемчээн хевээр артырарының чугулазы чок деп түңнелди комиссиялар база кылган.

Бистиң бурунгаарлаанывыстың хире чергези-биле чурттуң иштинге ангы демисели чидигленир болгаш оон-биле холбаштыр репрессия күштелип база калбарар ужурлуг дээрзиниң дугайында чамдык үеде калбаа-биле нептерээн турган аллагдалыг формулага удурланыштыр, төлевилел болза социалистиг тургузуушкуннуң чедиишкиннери, ажылчы чоннарның материалдыг болгаш культурлуг деңнелиниң бедиишкини, оларның нийтилел медерелиниң өзүлдези эң-не айыылдыг кемниг херектиглерге удур кадыг-дошкун демисежири-биле чергелештир кижизидикчи шынар бүдүштүг хемчеглерни улам-на хөй ажыглаар арганы берип турарын барымдаалап турар деп эш Полянский чугаалаан.

Он дөрт, а чамдык таварылгаларда чүгле он ийи хар четкен назы четпээннерни кеземче харысалгазынга киирип болур турган күштүг болуп турар дүрүмнүң орнунга, төлевилел болза минималдыг назыларны 16 харга болгаш чүгле чамдык кемниг херектер дээш—14 харга доктаадырын саналдап турар.

Ажылчы чоннарның, а ол ышкаш суд-прокуратура ажылдакчыларының хөй санныг күзээшкиннерин өөренип көргеш, хоойлулар саналдаар комиссиялар хосталгазын казырының эң улуг хуусаазын 10 чылга, а онза аар кемниг херектер дээш 15 чыл чедир хуусаага доктаадыр деп шиитпирни хүлээп алган.

Күрүнеге удур кемниг херектер дээш кеземче харысалгазының дугайында хоойлунуң төлевилелин илеткелчи тодаргайлап чугаалаан. Ол хоойлу болза күрүнеге удур кемниг херектер дугайында 1927 чылда хүлээп алдынган ам күштүг болуп турар дүрүмнү солуур ужурлуг. Бирги чүүл болза эң-не аар кемниг херектер дээш, Төрээн чуртка өскерилгени дээш кеземче көргүзерин доктаадып турар. Төрээн чуртка өскерилгени дээрге чүгле дайзынның талазынче шилчээни, шпионнааны; күрүне болгаш шериг чажыдын берипкени, даштыкыже дезип чорутканы болур эвес; харын Совет күрүнениң эрге-ажыктарынга каража таварыштырар сорулга-биле даштыкыдан ССРЭ-же ээп келиринден ойталааны, ССРЭ-ге удур өжээннешкек ажыл-чорудулганы чорударда даштыкы күрүнеге дуза көргүскени, харын-даа эрге-чагырганы ээлеп алыр сорулгалыг сүлчээ кылыры база Төрээн чуртка өскерилгени болур деп чүүлде айыткан. Дайын пропагандазын кандыг-даа хевирге чорутканындан хамаарылга чокка, ол пропаганда дээш харысалганы төлевилелдиң 8 чүүлүнде көрүп турар.

Шериг талазы-биле кемниг үүлгедиглер дээш кеземче харысалгазының дугайында хоойлу төлевилели шериг талазы-биле кемниг херектер дугайында 1927 чылда хүлээп алдынган болгаш 1957 чылда немелде кирген, ам күштүг болуп турар дүрүмнү солуур сорулгалыг. Шериг албаны эртирериниң доктааттынган чурумунга удур угланган кемниг херектер дээш кеземче харысалгазынга хамаарышкан тус-тус байдалдарны хоойлу эң-не билдингир кылдыр тодарадып турар.

Комиссияларның киирип келгени хоойлулар төлевилелдери коллективтиг улуг ажылдың түңнели болган деп илеткелчи дыңнаткан. Кеземче хоойлуларының болгаш кеземчениң суд чорудулгазының үндезиннериниң төлевилелдерин калбаа-биле чугаалажып көрзүн дээш парлалгага чарлаан турган. Хоойлулар саналдаар комиссиялар ажылчы чоннардан хөй санныг эдиглерни болгаш немелделерни ап, хоойлулар төлевилелдериниң эчизинге чедир редакторлап кылырда оларны барымдаалап көрген.

«ССР Эвилелиниң, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның суд тургузуунуң дугайында хоойлуларның үндезиннери», «Шериг трибуналдарының дугайында дүрүм», «ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның кеземче суд чорудулгазының үндезиннери» деп хоойлулар төлевилелдериниң дугайында илеткелди Националдар Совединиң хоойлу дүрүмнер саналдаар комиссиязының даргазы депутат **Д. Р. Расулов** кылган.

ССР Эвилелиниң, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның суд тургузуунуң дугайында хоойлуларның үндезиннериниң, шериг трибуналдарының дугайында дүрүмнүң база ССР Эвилелиниң болгаш Эвилелдешкен Республикаларының кеземче суд чорудулгазының үндезиннериниң төлевилелдериниң дугайында

Националдар Совединиң хоойлулар саналдаар комиссиязының даргазы

депутат Д. Р. РАСУЛОВТУҢ илеткели

ССР Эвилелиниң, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның суд тургузуунуң дугайында, хоойлулар үндезиннериниң дугайында, шериг трибуналдарының дугайында дүрүмнүң дугайын база ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның кеземче суд чорудулгазының үндезиннериниң дугайында үш хоойлулар төлевилелдериниң дугайын ССРЭ-ниң Дээди Совединге илеткээрин Эвилелдиң Совединиң болгаш Националдар Совединиң хоойлулар саналдаар комиссиялары меңээ дааскан деп эш Расулов чугаалаан. Ол хоойлу төлевилелдерин белеткээрде комиссиялар болза, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң эвилелдешкен республикаларның бот эргелерин калбартырынче, ажыл-агый, культура болгаш күрүне тургузуушкунунга оларның ролюн бедидеринче угланган шиитпирлерин болгаш хоойлулар талазынга эвилелдешкен республикаларның эргелерин калбартыр дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң дөрткү чыыжының алдыгы сессиязының шиитпирлерин барымдаалаан. Совет хоойлуну быжыглаар хамаатыларның Совет Конституцияда магадылаттынган эргелериниң шынгыы сагыыр талазы-биле СЭКП ТК-ның боттандырган хемчеглерин бүрүнү-биле чүүлдүгзүнүп көрген болгаш хоойлуну камгалаарынга серемчилелдиг туржурун, дүрүм чок чоруктуң, кара-туразында аажылаашкынның, социалистиг эрге-чурумну үрээр чоруктуң кандыг-даа илерээшкиннерин шиитпирлиг болгаш кадыг-дошкун сый шавары бүгү партия болгаш совет органнарга хүлээткен, партияның XX съездизиниң шиитпирлерин комиссиялар удуртулга болдурган. Совет хөй-нииттиниң калбак бөлүктери хоойлулар төлевилелдерин ажылдап кылырынга киришкен. Хоойлулар төлевилелдерин бүгү эвилелдешкен республикаларга болгаш автономнуг элээн хөй республикаларга чугаалажып көрген, күрүне болгаш хөй-нийти организацияларының хөй санныг төлээлекчилери аңаа киришкен.

Ооң соонда эш Расулов хоойлулар төлевилелдерин допчузу-биле тодаргайлап чугаалаан. ССР Эвилелиниң, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның суд тургузуунуң дугайында хоойлулар үндезиннериниң төлевилели социалистиг шын шиидилгениң сорулгаларын тодаргайлап турар болгаш суд органнарының тургузуунуң болгаш ажыл-чорудулгазының кол-кол принциптерин айтып турар. Чонга судтуң бедүүн болгаш чедингир чоруу-биле онзаланып, ССР Эвилелиниң, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның суд органнарының организациязының болгаш ажыл-чорудулгазының кол-кол принциптерин, чижээ, шын шиидилгени чүгле суд боттандырарын; бүгү судтарны соңгулдалыг болурунуң эгелеринге тургузарын; бүгү судтарга херектерни улус төлээлериниң киржилгези-биле көөрүн; судьяларның хамаарышпас болурун болгаш оларның чүгле хоойлуга чагыртырын; буруудаттырып турар кижиге камгаланыр эргени хандырбышаан, бүгү-ле судтарга херектерни ажык тодарадып көөрүн көргүзүп турар суд органнарының туруп турар системазын хевээр артырарының эргежок чугулазын төлевилел барымдаалап турар.

Улус судтарының ам күштүг болуп турар системазынга чамдык өскерилдени: улус судтарының участок системазын дүжүрерин болгаш ону районнуң азы хоорайның чаңгыс аай улус суду-биле солуурун төлевилел көрүп турар.

Улус судтарын соңгуурунуң чурумунга боттуг өскерилделерни төлевилел киирип турар. Улус судьяларының бүрүн эргелериниң хуусаазын үш чылдан беш чыл чедир узадырын көрүп турар. Улус төлээлерин ажылчыннарның, албан-хаакчыларның болгаш тараачыннарның оларның ажылдап азы чурттап турар чериниң аайы-биле, а шериг албанныгларның—шериг кезектериниң аайы-биле нийти хуралдарындан ийи чыл хуусаалыг соңгуурун саналдап турар.

Суд ажыл-чорудулгазынга хөй-нииттиниң контролюн күштелдирер сорулга-биле улус судтарының шуут соңгукчуларга отчеттуг болурун, а ол ышкаш өске бүгү судтарның—оларны соңгаан ажылчы чоннар депутаттарының хамаарышкан Советтеринге отчеттуг болурун доктаадып турар.

Эвилелдешкен республикаларның суд органнарының эрге-хүлээлгелери сөөлгү чылдарда калбарган. Шиидилге эргезин боттандырарынга оларның ролюн улам ыңай бедидер сорулга-биле эвилелдешкен республикаларның Дээди судтарының пленумнарын тургузарын көрүп турар.

Шериг трибуналдарының дугайында дүрүмнүң төлевилели суд тургузуунуң дугайында хоойлулар үндезиннериниң төлевилелинге сырый холбаалыг деп илеткелчи чугаалаан. Ол хоойлу төлевилелиниң үндезин, тодаргайлакчы чүүлдери чогум утказы-биле алырга база-ла суд тургузуунуң дугайында хоойлуларның үндезиннеринде кирип турар чүүлдер болур, чүге дээрге шериг трибуналдары болза, чепсектиг күштерге шиидилге эргезин боттандырары-биле тургустунган, ССРЭ-ниң суд органнарының чаңгыс аай системазында кирип турар суд органнары болуп турар, ынчангаш олар херектерни көөрде шиидилге эргезин боттандырарының бүгү судтарга чаңгыс аай хоойлуларын болгаш принциптерин удуртулга болдуруп турар. Ынчалзажок, шериг трибуналдарының тургузуунда болгаш эрге-хүлээлгезинде армияда амыдыралдың онзагай чүүлдери-биле тодаргайлаттынар онза байдал база бар. Ооң-биле кады шериг трибуналдарының суд ажыл-чорудулгазынга ССРЭ-ниң Дээди судунуң пленумунуң удуртулгазы нептерээр.

ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның кеземче суд чорудулгазының үндезиннериниң төлевилелинге хамаарыштыр эш Расуловтуң чугаалааны болза, шиидилге эргезин боттандырарынга чүгле истелге, суд болгаш прокуратура органнарының чогуур организациязы эвес, харын кеземче херектерин истеп хынаарының болгаш көөрүнүң хоойлуда доктааттынган эртем талазы-биле үндезилеттиг черле чогуур чуруму эргежок чугула. Ол чурумнуң принципиалдыг чүүлдерин кеземче суд чорудулгазының үндезиннери доктаадыр.

Үндезиннерниң төлевилели хамыктың мурнунда кеземче суд чорудулгазының сорулгаларын тодарадып турар. Ол сорулгалар чүл дээрге кемниг херектерни дүрген болгаш долу илередирин, буруулуларны илередирин хандырар болгаш кемниг херекти үүлгеткен кижи бүрүзү чөптүг кеземчеге таваржыр база буруу чок чаңгыс-даа кижиге кеземче харысалгазы онаавaан турзун дээш, хоойлуларны шын ажыглаарын хандырары болур. Кеземче суд чорудулгазының сорулгазы оон ыңай чүл дээрге социалистиг хоойлуну быжыглаарынга, хамаатыларның эргелерин камгалаарынга, совет хоойлуларны чайгылыш чок күүседириниң болгаш социалистиг нийти чуртталганың дүрүмнерин хүндүлээриниң ёзузунга хамаатыларны кижизидеринге идиг бээри болур. Үндезиннерниң төлевилели болза кеземчениң суд чорудулгазынга судтуң, истелге органнарының болгаш прокуратураның бүрүн эргелерин тодарадып турар.

Бүгү-ле процессуалдыг ажыл-чорудулгага судтуң удуртур байдалының дугайында ленинчи идеяны төлевилел илергейлеп турар: суд—кеземче херектерин үүлгеткенинге хамаатыларны буруулуг деп санап көөр болгаш оларга хамаарыштыр кеземче хемчеглерин ажыглаар эргелиг карачангыс күрүне органы ол.

Кемниг херек үүлгедир чорукту бүрүн узуткаарынга, нийтилелге удур болуушкуннарны дазылындан чок кылырынга бүгү-ле боттуг байдалдар болгаш аргалар социалистиг нийтилелде тургустунган деп эш Расулов онзалап демдеглээн.

Кемниг херек үүлгедир чорукка удур эң-не чедиишкинниг демиселди кылыр төлээде, кеземче херектерин истеп хынаарының болгаш суд тодарадылгазының чорудулгазы кижидери эргежок чугула деп илеткелчи демдеглээн. Ону барымдаалааш, судка бээриниң чурумун боттуг өскертирин саналдап турар. Амгы үеде бүгү херектер талазы-биле судка бээрин судтуң шиитпирлекчи хуралы боттандырып турар. Ынчалзажок чамдык херектерни шиитпирлекчи хуралга көөрүнүң негеэдези чок болуп турар. Үндезиннерниң төлевилели болза судка бээриниң дугайында шиитпирни судьяның чааскаан кылган доктаалы-биле хүлээп алыры чурумчуларын доктаадып турар.

Хамаатыларның ССРЭ Конституциязында болгаш эвилелдешкен база автономнуг республикаларның конституцияларында магадылаттынган эргелерин камгалаар чорукту күштелдиреринче үндезиннерниң төлевилели онза кичээнгейни салып турар. Кеземче суд чорудулгазының кол сорулгазы чүл дээрге социалистиг нийтилелди камгалаарын, хамаатыларның эргелерин болгаш дүрүм ёзугаар эрге-ажыктарын камгалаарын хандырары—ажылчы кижини, ооң амы-тынын, кадыын, телептиг чоруун, ооң ак-сеткилдиг күш-ажылы-биле тып алган өнчү-хөреңгизин бүгү хемчеглер-биле камгалаарын хандырары болур деп чүвени хоойлулар саналдаар комиссиялар барымдаалап турар.

Ону барымдаалааш, үндезиннерниң төлевилели кемниг херектерден каражадаан кижиниң эргелерин, а ол ышкаш буруудаттырып турар кижиниң эргелерин база дыка калбартып турар.

Төлевилел болза хөй-ниитичи буруудадыкчыларның болгаш камгалакчыларның институдун чурумчудуп киирип турар. Суд тодарадылгазынга хөй-нииттиниң төлээлекчилериниң киржилгези кемниг херектерни үүлгеткенинге ёзулуг буруулуг кижилерни дүрген илередиринге дузалаар болгаш социалистиг шиидилге эргезиниң кижизидикчи ролюн күштелдиреринге идиг бээр.

Суд тургузуунуң болгаш кеземче суд чорудулгазының принципиалдыг чүүлдерин тодаргайлап турар нийти эвилелдиң үндезиннерин хүлээп алыры суд тургузуунуң болгаш суд чорудулгазының дугайында республикаларның хоойлуларынга быжыг сууру берип, нийти эвилелдиң үндезиннеринге ылап дүүштүр тургустунган болгаш оон-биле кады эвилелдешкен республикаларның онзагай байдалын илередип турар республикаларның чаа кодекстерин болгаш хоойлуларын эң чоокку үеде бадылаар арганы эвилелдешкен республикаларга берип турар. Суд тургузуунуң болгаш суд чорудулгазының дугайында хоойлуларның чаа үндезиннерин хүлээп алыры совет юридика эртеминиң мурнунга чаа сорулгаларны база салып келир.

Суд тургузуунуң болгаш суд чорудулгазының дугайында хоойлуларның үндезиннерин хүлээп алыры совет хоойлуларны, совет эрге чурумну улам ыңай быжыглаарынга болгаш хамаатыларның эргелерин камгалаарынга чугула хемчег болур деп эш Расулов илеткелиниң түңнелинде чугаалаан.

Чугаалажып турар айтырыгның талазы-биле депутат **Я. Н. Заробян** (Армян ССР), ССРЭ-ниң Дээди Судунуң даргазы депутат **А. Ф. Горкин**, депутат **Б. И. Самсонов** (Москва область), ССРЭ-ниң Кол прокурору депутат **Р. А. Руденко**, депутат **Б. С. Шарков** (Литва ССР), ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү **С. А. Голунский**, депутат **И. О. Чундоков** (Адыгей автономнуг область) олар санал бергеннер.

Дээди Совет көөр кылдыр киирген хоойлулар төлевилелдерин санал берген бүгү кижилер бир эпсеткилдиг деткээннер.

Хоойлулар саналдаар комиссияларның киирген хоойлуларын бадылаарынче Дээди Совет кирген. Палаталар аайы-биле тус-тус бадылаашкыннар-биле: «ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның кеземче хоойлуларының үндезиннерин бадылаар дугайында Хоойлуну»; «Суд талазы-биле соңгулда эргелерин казыыр чорукту күш чок болдурар дугайында Хоойлуну»; «Күрүнеге удур кемниг херектер дээш кеземче харысалгазының дугайында Хоойлуну»; «Шериг талазы-биле кемниг херектер дээш кеземче харысалгазының дугайында Хоойлуну»; «ССР Эвилелиниң, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның суд тургузуунуң дугайында хоойлуларның үндезиннерин бадылаар дугайында Хоойлуну»; «Улус судтарын соңгуурунуң чурумун өскертир дугайында Хоойлуну»; «Шериг трибуналдарының дугайында дүрүмнү бадылаар дугайында Хоойлуну»; «ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның кеземче суд чорудулгазының үндезиннерин бадылаар дугайында Хоойлуну» депутаттар хүлээп алган.

Күрүнеге удур кемниг херектер дээш кеземче харысалгазының дугайында Хоойлуну күштүг болдуруп чорударының чурумунуң дугайында доктаалды болгаш шериг талазы-биле кемниг херектер дээш кеземче харысалгазының дугайында Хоойлуну күштүг болдуруп чорударының чурумунуң дугайында доктаалды Дээди Совет хүлээп алган.

Хүн чурумунуң үшкү айтырыын көөрү ооң-биле доозулган.

Найырал, кады-кадызынга дузалажыр болгаш дайын сөөлүнде кады ажылдажыр дугайында ССРЭ-ниң болгаш Чехословак Республиканың аразында Керээге ат салган хүнүнден бээр 15 чыл болган оюн холбаштыр Дээди Совет Чехословак Республиканың Национал хуралындан чагаа алган деп даргалакчы дыңнаткан.

Чехословак Республиканың Национал хуралынга харыы чагаа чорудар деп санал үнген. Чагааның төлевилелин номчууру-биле депутат **Н. К. Кондучаловага** сөс берген. Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны дыңмырап үнген, Чехословак Республиканың Национал хуралынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чагаазының текстизин депутаттар бир эпсеткилдиг чүүлдүгзүнүп көрген.

(СЭТА).

АНЫЯКТАРНЫҢ ПАТРИОТТУГ ШИМЧЭЭШКИНИ

1919 чылдагы баштайгы коммунистиг субботниктиң тывылган чери болур Москва—Рязань демир оруунуң Москва—Сортировочная депозунда коммунистер болгаш комсомолчулар «1959—1965 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң контроль чурагайларын» танышташ, коммунистиг күш-ажылдың бригадазын тургусканнар. Бо патриоттуг шимчээшкинни Москваның, Ленинградтың, Азербайджан, Эстон республикаларның, Уралдың болгаш чурттуң өске-даа бүдүрүлгелеринде, колхозтарында, совхозтарында, МТС-теринде болгаш СТС-теринде комсомол организациялары изин-биле деткээш, коммунистиг күш-ажылдың бригадазының бедик адын чаалап алырының талазы-биле чарышты калбартканнар.

ВЛКСМ-ниң Төп Комитеди аныяктарның ол патриоттуг шимчээшкинин изин-биле деткивишаан, Москва—Сортировочная депозунуң комсомолчуларының болгаш аныяктарының ажылдап турар септелге цехинге коммунистиг күш-ажылдың бедик адын тывыскан. Ол чорук аныяктарның күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүн улам сорук киирген. Бистиң областың комсомолчулары база аныяктары бо патриоттуг чаа эгелекчи чорукту деткээн болгаш коммунистиг күш-ажылдың бригадазының бедик адын чедип алыр дээш шимчээшкинни калбартып турар.

Областың культура эргелелиниң типографиязының парлалга цехинде эш Анна Попованың аныяктар бригадазының кежигүннери коммунистиг күш-ажылдың бригадазының бедик адын чедип алганнар. «ҮТКА-ның 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хем фермазында, Элегес шахтазында, Туранның үлетпүр комбинадында болгаш Чадаана МТС-те комсомол организациялары коммунистиг күш-ажылдың бригадазының адын чедип алыр дээш чарышты калбарткан.

Коммунистиг күш-ажылдың бригадаларының адын чедип алыры дээш чарышта кол чүүл болза, техниканы шиңгээдип ап, бүдүрүлгени механизастап тургаш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бүгү хемчеглер-биле бедидери болур. Аныяк ажылчын кижи бүдүрүлгеге ажыктыг чаа чүүлдерни долузу-биле ажыглап тургаш, эш-өөрүнге дузалажыры, эвээш чарыгдалды үндүрүп, камналганы чедип ап, продукцияның шынарын экижидери, бот-үнени чиигедири—коммунистиг күш-ажылдың бригадазының бедик адын чедип алыры дээш чарыштың чугула негелделериниң бирээзи.

Элегестиң шахта эргелелинде аныяктар коммунистиг күш-ажылдың бригадазының адын чедип алыр дээш боттарынга алган дараазында хүлээлгелерин эрестиг күүседип турарлар: күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бүгү тала-биле бедиткишаан, кижи бүрүзү хүнде 2 тонна хөмүр дашты казып тывар, хөмүр даштың тонна санының бот-үнезин чиигедирин чедип алыр. Бо хүлээлге дээрге, Донбасстың сураглыг шахтёру Николай Мамайның хүлээлгезинден чүгле чартык тонна эвээш болуп турар. Хүнде нормадан ажыр 2 тонна хөмүр дашты тывар дээн хүлээлгезин Элегестиң аныяк дагжылары болдуунда күүседип турарлар.

«ҮТКА-ның 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хемде сүт-бараан фермазының аныяк саанчылары 1958 чылдың декабрьның 1-ге чедир инек бүрүзүнден сүт саап алыр планын ажыр күүсеткеннер. Ферманың мурнакчы саанчылары Шура Самбажык, Сат Адама олар боттарының саап турары инек бүрүзүнден 2200 литр сүттү саап алганнар. СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң шиитпирин танышташ, аныяк саанчылар чеди чыл планында мал ажылының талазы-биле сорулгаларны беш чылдың дургузунда күүседирин хүлээнгеннер.

Коммунистиг күш-ажылдың бригадазын тургузары база ооң бедик адын чедип алыры дээш шимчээшкинде бир кол онзагай чүүл болза, аныяк ажылчын, колхозчу кижи бүрүзү бүдүрүлгеге болгаш хөй-ниитиниң черлеринге, өг-бүлезинге бодунуң бедик медерелдиг үлегерчижээн көргүзери болур. Бүдүрүлге черинге ажылдавышаан, ниити билиин бедидерин, чаа техниканы ханызы-биле шиңгээдип, тускай эртемнерни чедип алырын, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржирин коммунистиг күш-ажылдың бригадаларының кежигүннери боттарының чугула сорулгазы кылдыр көрүп турарлар.

Бодунуң ниити болгаш техниктиг билиин бедидерин оралдашпас, өөредилгеден ойталаар ындыг хожудангай чорукту бистиң совет аныяктар шиитпирлиг буруу шаппышаан, Ада чурттуң эртемнериниң үндезиннерин ханызы-биле шиңгээдип ап турар. Ынчаарга, кижи бүрүзүнүң өөредилгези бодунуң ажылдап турар бүдүрүлгези-биле ханы холбаалыг болгаш аңаа ажык-дузалыг болур ужурлуг.

Үлетпүр бүдүрүлгелерде болгаш кедээ ажыл-агыйда комсомол организацияларының чугула сорулгазы чүдел дизе, аныяктарның чаа патриоттуг шимчээшкинин калбаа-биле деткип, ону хүн бүрүде тодаргай удуртурунда, аныяктарның алган коммунистиг хүлээлгелерин күүсединге бүгү таарымчалыг байдалдарны тургузарында болур. Аныяктарның эгелекчи чоруун четир үнелеп көрбес чоруктуң таварылгалары областың чамдык бүдүрүлге черлеринде болгаш колхозтарында бар. Чижээ, 1958 чылда кукуруза өстүрериниң аныяктар звеноларын колхоз бүрүзүнге тургускан турган. Чылдың төнчүзүнде олардан чүгле 50 ажыг звенолар арткан. Бай-Тайганың Сталин аттыг, Чөөн-Хемчиктиң «Кызыл тараачын», Каа-Хемниң «Кызыл туг» болгаш «Бурунгаар» колхозтарының баштаар черлери боттарының тускай шиитпирин ёзугаар кукуруза өстүрер аныяктар звеноларын дүжүрүп каапкан.

Сарыг-Септиң үлетпүр комбинадының директору эш Сергеев комбинаттың аныяктарының ортузунда комсомол ажылы четпес тургустунган дугайын шүгүмчүлеп келген, а ында комсомол организациязының секретарын эш Сергеев бүгү кышкы сезоннуң үезинде ырак тайгада ыяш белеткээр черже чорудупкан турган. Боттарынга алган бедиткен хүлээлгелерин коммунистиг күш-ажылдың бригадаларының чедиишкинниг күүседиринге ажыл-агый удуртукчуларының, ында партия болгаш профэвилел организацияларының хүн бүрүде деткимчези эргежок чугула.

Коммунистиг күш-ажылдың бригадазының кежигүннери аныяктар боттарының билиин бедидер дээн тодаргай хүлээлгезин боттандырар талазы-биле оларның өөрениринге таарымчалыг байдалды бүгү-ле черлерге тургузар херек. Ынчангаш аңаа баштайгы чугула базым кылдыр бүдүрүлге черлеринге, колхозтарга кежээки школаларны, техниктиг янзы-бүрү бөлгүмнерни болгаш курстарны организастаары чугула.

Эртемни болгаш техниканы шиңгээдип алырынче аныяктарның күзели кончуг улуг. Чижээ, типографияда комсомолчу Анна Поповага баштаткан коммунистиг күш-ажылдың бригадазының кежигүннери политбөлгүмде өөренип турарындан аңгыда линотип деп машинаны шиңгээдип алыр бис деп хүлээлге алганнар. Ук бригаданың кежигүнү Ира Сермавкина чолаачылар курузунда база өөренип турар. Ира Сермавкина ам удавас парлакчы, линотипист болгаш чолаачы деп үш тускай эртемниг болур.

Коммунистиг күш-ажылдың бригадаларының бир кол сорулгазы—коммунистиг кижизидилгениң херээ болур. Коммунистиг күш-ажылдың бригадазының кежигүннериниң сорулгазы—чүгле эң эки ажылдаары болур—деп, чамдык эштер билип турар. Коммунистиг күш-ажылдың бригадазының дугайында шак ынчаар чаңгыс талалап билир чорук канчап-даа шын эвес. Аныяктарның патриоттуг чаа эгелээшкининиң кол сорулгазы: коммунистиг ёзу-биле ажылдаар, өөренир болгаш чурттаар. Ынчангаш коммунистиг күш-ажылдың бригадазы коммунистиг ниитилелдиң кижилерин кижизидер, белеткээр ужурлуг.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXI съездизинге белеткел-биле холбаштыр совет аныяктарның ортузунга төрүттүнген чугула чаа эгелээшкинни—коммунистиг күш-ажылдың бригадазын тургузары болгаш ооң бедик адын чедип алыры дээш патриоттуг шимчээшкинни бүгү тала-биле деткиири эргежок чугула.

А. ЮМБУ,
ВЛКСМ обкомунуң секретары.

Номчукчуларның бижип турары

Бай-Тайга районнуң Сталин аттыг колхозунуң малчыннары Чымба, Дадарык оларның кодазында хойлар хураганнап эгелээн. Баштайгы төрүттүнген 56 хураган эки доругуп турар. Моон соңгаар төрүттүнген чаш малды чидириг чок камгалап алыр дээш малчыннар белеткел ажылын чорудуп турарлар.

Х. Кара-оол.

* * *

Чаа-Хөл районнуң «Найырал» колхозунуң хой кадарчызы Сырбана ам төрүттүнген 40 хойларының хураганнарын чидириг чок доруктуруп турар. Хойжу кыштаанда чаш болгаш доруга берген хураганнарга, улуг хойга чылыг кажааларны аңгылап чылыглап алган.

Т. Опуштай.

* * *

Улуг-Хем районнуң «Эйлиг-Хем» колхозта эш Хууракттың удурткан тудуг ыяжы белеткээр звенозу 800 кубометр ыяшты машина оруунче сөөрткен. Сөөртүкчүлер Чамзырын, Седен, Белеков олар сөөртүлгениң хүн онаалдазын 150—200 хуу чедир күүседип турарлар. Сувактың удурткан тудугжулар звенозу ниити чунар бажыңның тудуун эгелээн.

М. Садыы.

Тожу районда «Совет Тыва» колхозтуң аңчызы эш Кол Энчейбен чаа аңныыр сезонда 17 кишти, 50 диинни аңнап тыпкан. Дуржулгалыг аңчы ам ийиги аңнаашкынче аъттаныпкан.

Чурукта: аңчы Кол Энчейбенниң тайгаже бар чорууру.

Фото **П. Гольцовтуу.**

Шынның тени-биле

ФЕЛЬЕТОН

Мындыг эге-биле солуннуң бо дугаарындан эгелеп амыдыралда таваржып турар ийи-чаңгыс бужар-бак чоруктарны, четпестерни сойгалаар сорулга-биле бо булуңну тургускан. Аңаа фельетоннарны, басняларны, карикатураларны болгаш сатиралыг чүүлдерни парлаар.

„МЕНИ ЧАГЫРЫП ШЫДАВАС“

Кым-даа фельетон бижээнде маадырның амыдыралынга болган онза болуушкуннарны эгезинден эгелеп тоожуур. А мен маадырның онза ужуралдарын сөөлгү хүннериниңден эгелээш, эрткен кыштыынга чедирер бодадым.

Декабрь 4-те Ак-Туруг ортумак школазының бешки класының өөреникчилери күш-культураның дөрткү кичээлинде дизе чыскаалыпкан ончалаашкын, башкының командазын манап турганнар. Александр Патракеевич терең кирбиктерлиг карактары-биле чыскаалды эгезинден ужунга чедир чүгүртү көргеш:

— Өөреникчи С. Виктор бурунгаар үш базым марш!—дээн.

Чыскаалдан бичии оол аңгылаваны бергеш, чүнү дугайын айтырар дээн ирги кылдыр бодап, башкы килеңнеп турар-дыр эвеспе деп ооң чидиг үнүнден билген. Дораанна башкының дужаалы улашкан.

— Моңгуш Кызыл-оол Викторну арыгланыр бажыңга киргеш, эжиин даштындан дуглап каг!

Кызыл-оол ол дужаалды күүседиринден шуут ойталаарга «Сени канчаар эвес мен адыр» дээн ышкаш кылчаш кылдыр көргеш, Нама Коляны кый деп алгаш, дужаалын катаптаан. Оозу элээн бодаваан тура күүсетпес болза хоржок деп билгеш, Викторну аппарып суп каан.

Александр Патракеевич Афанасьев ооң соонда оожургап, кичээлди планда көрдүнгенин ёзугаар үргүлчүлээн. Өөреникчилерни күш-культура залын үш долгандыр маңнаткаш, он алды чүүл сула шимчээшкинни кылдыртан соонда Салчак Миша башкының дужаалын ёзугаар С. Викторну «хостаан».

Башкылар өрээлинге кижи хөй турган. С. Викторну Александр Патракеевич азыгга тургузупкан турган. Башкылар Сагды, Туркманов, Евдокимова олар дыңнап турда, «ону чүге тургузуп алганыңар ол» деп директор Балчир айтырарга мынча деп харыылаан:

— Бир эвес ам чүрүм үрээр, генектенир болза арыгланыр бажыңга олуртуп каар мен. Александр Патракеевич дээрге шыдаар чүве-дир ол. Сөглээн сөзүн ыявыла күүсеткеш амыраар.

Ындыг кончуг эрге-дужаалдыг, «улуг угааннығ» кылдыр сагынырар кымыл ол ынчаш? Улуг ачы-хавыяа, албан дужаал-даа чок, а ажылдап, чурттап турар байдалын барымдаалаарга аңаа башкы кижиле. Совет башкы кижи кылдыр ону шынзыдар бижик-документ-даа чок. Ол хирезинде-ле 5—10 класстарга күш-культура болгаш 8—10 класстарга черчение башкылап турар.

— Ажылдап турар болганымда артык херечи бижиктиң хереэ чүл? Бот өөредилге-биле дээди эртем чедип алыр мен. Кайы институтка че? Кайызында-даа болза, силерге кандыг хамаан боор? Александр Патракеевич дээрге шыдаар чүве-дир ол. Кайы-даа институт болза хостуг доозуп үнер эр-ле болгай.

Александр Патракеевич сөөнней каапкан долдур куткан дашкаларны соңгаар тур дивес, харын хүндүлээр болгаш боду бо-ла дойжугаштарны кыла каапкан турар. Бирги дашканы четирипкенде ооң чугаа-сооду көвүдеп, холу база чиик апаар.

Элээн каш дашкалар божаан соонда шыдаар киживистиң аастылы, холдары-даа ойда-кайда баар. Чоокта чаа-ла, ноябрь айда, божааш үр болбаан кадайын эттээш, башкы Р. Вахонинаны ааска эптешпес сөстер-биле хөме кагылапкан.

Школа девискээринге электри проводалары шөйүп турган Даспай-оол ооң халдаашкынынга база таварышкан. Черге проводалар каап алгаш, чагы бажынче үнер деп турда Афанасьев келгеш:

— Хамык чүвең алгаш моон дораан ырап чор азы дүрген чагы бажынче үн!

— Ам дораан кыла кааптайн, башкы. Дыка далашпайн көрүңер—дээн харыы дыңналган.

— Дүрген дидир мен — дээш, Александр Патракеевич өөреникчилери көрүп турда, ооң кырында-ла барган. Анаа-ла ажылдап турган кижини теп, шанчып, ужур-дүүйтүр идип, шаг-ла болган. Ак-Туруг суурнуң кулумчуларынга кылаштап чораш, Афанасьевке багай көзүлген кижилерниң шорузу турган: Александр Патракеевич кандыг-даа чылдагаан чокка эттеп каар. Чүгле улуг кижилер эвес, өөреникчилерге база хол дээпкен турар. Күш-культура кичээлинде уругларны маңнадыпбаш, чыдып калганнарын «дүрген маңна» дээш депкилээр.

Александр Патракеевичиниң дараазындагы кылган үүлгедииниң мурнунда бичии тайылбыр чугаа кылза эки ышкаш. Шаанда шагдамалар халыдап аараан кижилерни «эмнээрде» эртенги албаның «аржаан» кылдыр четиртип турганнар. Афанасьевтиң та ону дыңнап алганы ол чүве ийикпе. Эрткен чылдың декабрьде мынчанган. Школа девискээринге кылаштап чор[illegible]н бичии өөреникчи оолга кылык[illegible]ган уу-биле эрги шагдагы ламаның ролюн ол хевээр күүсеткен дижир чүве.

Райкүүскомнуң 1958 чылдың май 6-да үндүрген 59 дугаарлыг шиитпиринде мынча дээн: «Афанасьев бодун мени солуптар хире кижи чок кылдыр көрдүнүп турганын өөреникчилер болгаш колхозчулар бадыткап турар. Ол, колхозчулар Очур, Даспай-оол база өөреникчилер Моңгуш Сайын-оол, Кыргыс Татьяна оларны эттээн, ол ышкаш кандыг-даа хөй-нийти организацияларын тоовас болгаш шүгүмчүлелди хүлээвес. Ажылчы чоннар депутаттарының район Совединиң күүсекчи комитеди ындыг байдалды шыдажыр арга чок деп санап тур. Үстүнде айыттынган чүүлдерни барымдаалааш, ажылчы чоннар депутаттарының район Совединиң күүсекчи комитединиң шиитпирлээри болза:

1. Ак-Туруг ортумак школазының башкызы эш Афанасьевти шыңгыы доңгудар.

2. Башкы Афанасьевти өске районче шилчидер кылдыр облоного даалга бээрин облкүүскомдан дилээр».

Хемчег алдыртканының болгаш мындыг шиитпирниң соонда Александр Патракеевич бичии оожургап, чай эгезинде ээп келбес мен дээш чорупкан. Хенертен, чаа өөредилге чылы эгелеп турда, маңаа ажылдаарын облоно чөпшээрээн чүве дээш база катап-ла Ак-Туругга чедип келген. Безек када ажылдап, чурттап тура эргидеги «шыдаар чүве-дир ол» дээр чаңчылынче кирипкен.

Райкүүскомнуң шиитпириниң мурнунда колхозта партия организациязы, көдээ Совет чугаалажыр дээрге Афанасьев ону тоовас болгаш мынча дээр:

— Мен силерге кандыг-даа хамаарылга чок башкы кижи-дир мен. Мени чагырып шыдавас силер. Партия организациязы мээң-биле чугаалажыр дыргак каразы хире эрге чок.

«Мени чагырып шыдавас силер». Кижи бодаарга чагырга чок кижи турбас болгу-дег.

С. НАТПИТ-ООЛ.
Чаа-Хөл.

Көдээ бижикчилерниң илереткени

—●—

Чагаалар допчулалы

—●—

Бистиң көдээ бижикчилеривис культура-чырыдыышкынының болгаш чоннуң чуртталга-амыдыралының айтырыгларынга холбашкан хөй чагааларны редакцияга бижип турарлар. Чамдык кижилер бо талазы-биле ажылдарда чедиишкинниг чүүлдерни чоңга билиндирип нептередирин оралдажып турар, а өскелери четпестерни илереткеш, ол четпестерни узуткаарының оруун айтып турарлар.

Көдээ клуб чоннуң культуразын көдүреринге чугула одаг болур. Сүт-Хөл райондан эш **М. Чартак-Хуна** ол районнуң «Бора-Тайга» колхозта клубтуң дугайын бижээн. Клубтуң чанында бот-тывынгыр уран-чүүлдүң 18 кижи киржикчилиг бөлгүмү бар. Ооң киржикчилери бо чылын клубка, бригадаларга, фермаларга 21 удаа концерттерни көргүскүлээн. Ооң идепкейлиг киржикчилери эштер Декзиңмаа, Шожал-оол, Дугаар-оол болгаш өскелер-даа болур. Ында турум кинонуң ажылдакчылары эштер О. Хува, О. Соксут олар кызымаккай ажылдап, улуг кижилерге 92, уругларга 11 санныг киноларны көргүскен. Планныг онаалгаларын олар үргүлчү 100—125 хуу күүседип турарлар.

Таңды районнуң «Межегей» совхозта клубтуң ажылы сөөлгү үеде экижип турарын эш **Т. Тажы-Самбуу** бижээн. Клубтуң кышка удур септелгезин шынарлыг кылган болгаш ооң иштиичылыг, арыг-силиг, көрүштүг. Көскү агитацияга холбашкан чүүлдерни: плакаттарны, бижээн лозунгуларны, портреттерни таарыштыр делгегилээн. Клубтуң эргелекчизинге эш Долганова ажылдап киргенинден бээр ооң ажылы сайзырап эгелээн дээрзин эш Тажы-Самбуу онзалап айтып турар. Ылаңгыя бот-тывынгыр уран-чүүл бөлгүмүнүң ажылы экижип турар болгаш дыштаныр хүннерде массалыг оюннарны үргүлчү чорудуп турар апарган.

Эрзин районнуң «Коммунизмче орук» көдээ ажыл-агый артелинде 6 өрээлдиг, 300 ажыг олуттуг клуб бар. Бо күзүн ол клубту крышалап, одалга черлерин кылып, сайгылгаан киирип четчелештир тудкан. Чүгле сөөлгү декабрь айда аңаа делегей байдалының, араганың хоразының, Черниң кылымал эдеринчилериниң дугайында лекцияларны чоңга номчаан. Бо бүгүнүң дугайын эш **У. Данзаа** бижип турар. Ооң саналдап турары болза клуб план ёзугаар ажылдап, ооң ажылынче колхозчу суурнуң активин калбаа-биле хаара тырттар чорук чугула, бо талазы-биле ында ажыл ам-даа четпес болуп турар. «Чаңгыс ыяш — аърга эвес болгай» дээрзин айыткаш, чаңгыс эргелекчи чеже-даа кысса, хөйнүң киржилгези чокка ажылды четче бүдүрүп шыдавас деп чагааның автору айыткан.

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозта эмнелге салбырының эргелекчизи Моңгуш Октябрьның чоңга ээлдек ажылдап турарын эш **Ласюрюн** бижээн. Колхозчулар ооң ажылын мактап турарлар. Бо чылын эш Октябрь 1200 ажыг кижилерни хүлээп ап азы залдарынга барып эмнээн, 55 херээженнерниң божууурунга дузалаан. Медицина темазынга 9 лекцияларны чоңга кылган болгаш оспа, дизентерия, тифтер болгаш өске-даа аарыгларга удур тарылгаларны чорудкулаан. Суурда чоннуң бажыңнарынга неделяде бир удаа барып, ыраккы одарларда малчыннарга база доктаамал барып турар.

Ынчаарга Өвүр районнуң «Торгалыг» суурда эмнелге салбырының ажылында четпестерниң дугайын эш **М. Сундуй-оол** редакцияга бижээн. Ында аарыг кижилер чыдар 11 оруннар бар, оларның шывыглары, ак чоорганнары, сыртык хаптары чедишпес. Чамдык кижилерге орбак халаттарны хирлиг хевээр кедирип турар, аарыг кижилерге кедирер иштики ак чувурлер шуут чок. Эмнелгеде кижилерни чунар бажыңга өй-шаанда чундурбас. Эмнелге салбырының чем кылыр өрээлинде буе тырттар чер чогу-биле чем кылыр өйде ооң иштин ыш-буе туманналдыр дола бээр. Колхозтуң баштаар чери болгаш Өвүр райкүүскому бо талазы-биле дарый хемчеглерни алыры негеттинип турар.

Эң эки арыг-шевер колхозчу суур дээш, колхозчунуң бажыңынга эң эки амыдырал-чуртталга дээш социалистиг чарыштың негелделерин СЭКП обкому болгаш облкүүскому бадылаан болгай. Бо айтырыгга холбашкан чагааны Чаа-Хөл районда Ленин аттыг колхозтан эш **К. Дартай-оол** бижип турар. Ук көдээ ажыл-агый артелинде бо талазы-биле социалистиг чарыш калбарган. Херээженнер хуралынга 10 кижи составтыг комиссияны тургускан болгаш ооң кежигүннери колхозчуларның бажыңнарынга кирип, оларга сүмелерни берип турарлар. Бажыңы чок 10 өг-бүлени келир чылын бажыңнарлыг болдурар. Келир чылын колхозка столовая, гостиница болгаш парикмахерская бар болур. Бажыңнарында эки амыдырал-чуртталгалыг дээш 16 колхозчуларны чоокта чаа шаңнагылаан. Бо талазы-биле колхозчулар Шактар-оол, Анай, Хуваа-Сүрүң болгаш өскелер-даа үлегерлиг болуп турарлар.

Колхозчуларның бажыңнарында крышалаваан, херимнери, кладовкалары чок бажыңнар ам-даа бар. Ынчаарга пилорама ажылдап турза-даа колхозчуларны дилиг материалдары-биле четче хандырбайн турар байдалды моон соңгаар чурумчудар чорук чугула дээрзин автор бижээн. Ол дугайында колхозтуң баштаар чери бодаар ужурлуг.

Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозтуң Чаа-Суур чеди чыл школазында башкыларның партия төөгүзү өөренир бөлгүмү октябрь 1-ден эгелеп ажылдаан болгаш бо аразында 8 удаа кичээлди кылган деп эш **З. Шагдыр** бижип турар. Сөөлгү үеде бөлгүмнүң киржикчилери СЭКП-ниң ээлчег чок XXI съездизинге Н. С. Хрущевтуң илеткелиниң тезистерин өөренип турарлар. Пропагандист эш Моңгуш бөлгүмнүң кичээлин чедиишкинниг удуртуп, эки белеткелдиг эртирип турар.

Каа-Хем районнуң «Тере-Хөл» колхозтуң мастерскаязында ында школаның өөреникчилери күш-ажыл кичээлин эртирип турарлар дээрзин эш **Ш. Базаа** биске бижээн. Күш-ажыл кичээлин колхозтуң дуржулгалыг аныяк бызаңчызы Е. Күңзэ эртирип турар. Сөөлгү үеде башкының айтып берип турганын ёзугаар уруглар садынга хереглээр 7 бичии сандайларны, 4 ыяш оруннарны, хептер шыгжаар өрээлдерлиг бир шкафты өөреникчилер чазап кылганнар. Өөреникчилер күш-ажыл кичээлинге, чуртталгага хамааржыр элээн хөй херекселдерни кылырын өөренип, харын-даа чазап кылып турарлар.

Эрзин районнуң «Коммунизмче орук» колхозта эш **С. Сыраттың** биске бижип турарындан алырга, ол көдээ ажыл-агый артелинде бо чылын чаа чунар бажыңны туткаш, ажыглалда киирген. Чунар бажыңның эргелекчизинде 62 харлыг Бырыңнай ирей идепкейлиг ажылдап турар. Неделяның пятница болгаш суббота хүннеринде чунар бажыңны үргүлчү изидип каан турар. Ол ирей оон ыңай колхозтуң аът-биле ажылдаар ажылында база эки ажылдап турар. Ооң боду кырган-даа бол, бо чылын 400 ажыг күш-хүнүн ажылдап алган.

Эш Бырыңнай бодунуң күжү-биле ийи өрээл бажыңны тудуп алган болгаш оозун крышалап, кладовказын база тудуп алган, бажыңның иштин көөрге арыг-силиг, культурлуг.

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг көдээ ажыл-агый артелинден эш **М. Тадар-оолдуң** бижип турары болза, колхоз төвүнде библиотека чок болуп турары кончуг-ла четпес. Колхозчулар, ылаңгыя аныяктар кежээлерде чамдыкта киноларны көрге-даа, хостуг шактарында номнар номчуурун улуу-биле күзеп турар. Библиотека ажыдарын колхоз баштаар черинин даргазы эш Мэмбей-оолдан негээрге, райкүүскомнуң культура килдизинче чууй каггаш олурар. А культура килдизинге айтырыг тургузарга, библиотека тургузар бажыңны колхоз бербес болганда канчаар бис деп харыылаар.

Ынчангаш колхозтуң баштаар чери болгаш райкүүскомнуң культура килдизи бо айтырыгны шиитпирлээрин бот-боттарының кырынче чууй кагжып турбайн, боттуг хемчеглерни алыр чорук чугула. Ол дугайын суурнуң чурттакчылары негеп турарлар.

Бистиң көдээ бижикчилеривистиң бижип турар чагааларының иштинде илереттинген, ылаңгыя четпес чүүлдерниң талазы-биле аңаа хамаарышкан черлер дарый хемчеглерни ап, чоннуң культура талазы-биле негелделеринче кичээнгей салыр чорукту күштелдирери негеттинип турар.

ТУБЕРКУЛЕЗ

(ӨКПЕ ААРЫЫ) ХАЛДАВЫРЛЫГ ААР ААРЫГ.

Халдавырның кол үндезини — аарыг кижиниң чараазы болур. Довурак-доозунну, чөдүлден чаштаан чараны, аарыг инектер сүдүн дамчып, ол аарыг халдап болур. Шала кырынче дүкпүрбеңер, чараа дүкпүрер херекселдерни ажыглаңар. Чөдүрүп болгаш азырып турар үелерде аскыңарны дугланар.

Чогуур өйүнде эмчиге барыңар.

ТУБЕРКУЛЁЗ ХАЛДАВЫРЛЫГ!

Аарыг кижи тускай оруннуг, аржыылдыг, савалыг болур ужурлуг.

Туберкулёзтан аараан кижини—бүгү-ле биче уругларның аъш-чеминиң албан черлеринге болгаш столоваяларның ажылынга кирбес ужурлуг.

ТУБЕРКУЛЁЗТАН КАМГАЛАНЫҢАР!

Кижиниң организмин сулaрадып турар чүве бүрүзү аарый бээринге дуза болуп турар.

Хүн, агаар болгаш суг, күш-культура болгаш шын чемненилге-биле бодуңарның кадыыңарны быжыглаңар. Амыдырал чуртталгага гигиенаны сагыңар. Амыдырал чуртталганы шыны-биле чоруудуңар.

Шупту туберкулёз-биле демиселче!

Тыва областың Санитар-чырыдыышкын бажыңы.

ЭРГИМ НОМЧУКЧУЛАРГА!

„Ш ы н“

солуннуң 1959 чылда чагылгазы чоруп турар.

Чагылганың бир чылда өртээ 52 рубль 20 копеек.

Чагылганы Союзпечатьтың бүгү салбырлары, харылзаа салбырлары, почтачылар хүлээп ап турар.

„Шын“ солунну кижи бүрүзү чагыдып алырын далажыңар.

Редактор К. С. ШОЙГУ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 3 — 62, редакторнуң оралакчызының, иштики информация килдизиниң 3 — 88, харысалгалыг секретарьның, культура болгаш амыдырал килдизиниң 4 — 98, партийжи амыдырал, пропаганда, үлетпүр болгаш транспорт, көдээ ажыл-агый килдистериниң 3 — 68, чагаа килдизиниң база бухгалтерияның 3 — 65.

ТС—01170.

Культура эргелелиниң типографиязы.